Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 278 (11175) | 1979 чылдың декабрь 4, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

НОМ КЫЛДЫР ПАРЛААН

СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 ч.) Пленумунга эш Л. И. Брежневтиң чугаазын тускай ном кылдыр парлап үндүрген. 1979 чылдың ноябрь 27-де СЭКП ТК-ның Пленумунуң хүлээп алган доктаалы база ында кирген.

Номну Политиктиг литератураның ном үндүрер чери хөй тиражтыг кылдыр үндүрген.

(СЭТА).

ПЛАННЫ ЫЯАП-ЛА КҮҮСЕДИР

ЧАА КОМПЛЕКС НЕМЕЖИР

12 муң баш хаван азыраар комплекстиң тудуу дооступ, ажыглалга кирериниче чоокшулаан. Ук объектиниң төлевилелде көрдүнген өртээ 5 млн. 200 муң рубль. Ында арткан ажылдарны тудугжулар, сантехниктер, монтажниктер, электриктер чорудуп турар. Комплексти туткан кол тудуг организациязы—чер ажылдары кылыр эргелел. Ооң ажыглакчылары «Көк-Тей» совхоз.

СЭКП Теп Комитединиң Пленумунуң материалдарын бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери бүгү совет улус-биле бир дөмей ханы сонуургал-биле солуннардан номчуп, радио, телевидениеден дыңнап, көрүп турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Леонид Ильич Брежнев Пленумга бодунуң чугаазында ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга планныг онаалдаларны күүседириниче кичээнгейни угландырганын кончуг чүүлдүгзүнүп, деткип турар бис. Онгу беш чылдың дөрткү чылында планныг онаалдаларны күүседириниче бистиң совхоз бүгү курлавырларны, күштү мөөңнээн. 12 муң хаван азыраар комплексти «Көк-Тей» совхоз бо чылдың төнчүзүнде тудугжулардан хүлээп алыр деп турар. Ол дээрге бистиң ажыл-агыйга кончуг чугула бүдүрүлге немежири-дир.

«Көк-Тей» совхоз бо чылын күрүнеге 107,5 тонна эътти дужааган, планын ажыр күүсеткен. Чаа комплексти ажыглалга алганындан совхоз эът бүдүрерин улам-на көвүдедир аргалыг болур. Эвээш чарыгдалды үндүрүп турган, эки шынарлыг хөй эътти күрүнеге дужаары дээш бүгү күжүвүстү бээр бис.

Чылда 12 муң хаванны азырап, сайгарып болур улуг комплекс ниитизи-биле 30 ажыг санныг оран-савалыг. Оларның кол-колун көргүзерге мындыг. Хаваннар азыраар 8 кажаа бар: бирээзинге-ле 128 баш төрүүр хаваннар турар 3 кажаа; 1840 баш кирер ийи кажаа, 1400 башка 3 кажаа кылдынган. Чем хайындырар цех. Ында хаван оолдарынга чем хайындырып бээр бир тускай сава тургустунган. База бирээзи-ле 12 тонна ишкир 3 санныг паштар улуг хаваннарга чем хайындырарынга көрдүнген. Обратка янзы-бүрү холуксааларны холуп турган, кылымал сүт бүдүрер херекселди база ында тургускан. Цехте бүгү ажыл механизастаттынган, аңаа башкарылга шидинге чаңгыс оператор ажылдап олурар. Цехтиң даштында хана кыдыында 3 улуг бункерлерни тургускан. Оларның бирээзинге-ле 10 тонна кирер. Бункерлерге урган чем хоолайлар дамчыштыр цехче кирер. Ол-ла цехте хаван чемгеринге ажыглаар ногаа культураларын шыгжаар чер бар. Шупту кажааларны, хаваннарга чем белеткээр цехти ниити галерея тудуштуруп турар. Галереяның иштинде шөйлүп чоруткан хоолайларны дамчыштыр кажааларже чемни дамчыдып бээр.

Хары утда 200 тонна тараа аймаан шыгжаар склад база бар.

Аарыг хаваннарны бир аңгы тургузар изолятор база кылдынган. Оон ырак эвесте ветеринарлыг пункт биле бойня (аарыг, кошкак хаваннарны согар чер) бажыңы.

Кажан комплекс долузу-биле ажыглалга кире бээрге чүгле ветеринар-санитария пунктузун дамчыштыр олче эртип болур. Комплекстиң ажылдакчылары аңаа келгеш, хевин солуй кеткеш, душка чунуп алгаш эртер. Ында ажылчыннарның чемненир, арыгланыр өрээлдери база бар.

Котельная — бүгү комплекстиң чүрээ. Ында күчүлүг 8 суугуларны тургускан. Котельная комплекске одалганы, чылыг сугну, изиг бусту хандырар.

Амгы үеде комплексте байдал кандыгыл? Беш кажаа долузу-биле белен. Артканнарында дериг-херекселдерни чыып, эптеп салып турар. Комплексте монтажниктер, сантехниктер, электриктер, шеверлекчилер, тудугжулар чедир кылдынмаан ажылдарны кылып турар. Комплексти дериг-херекселдер-биле четчелеп тургузарынга улуг бергедээшкиннер таварышкан.

Көдээ ажыл-агый министерствозунуң мал ажылынга комплекстер тудуунуң талазы-биле каттышкан дирекциязы (директору П. М. Киреев)—кол чагыкчы ук комплексти четчелээр дериг-херекселдерни чагыдып алгаш, оларны долузу-биле келирге шыгжаар, кадагалаар туржук, аңгы-аңгы организацияларга берип, чашканнап каапкан. Чижээлээрге, насостарны, вентиляция херекселдерин эът-сөөктен далган кылыр заводка, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазынга, Сельхозтехниканың күркомитединиң Кызылда районнар аразында каттышкынга бергилепкен. Оларны өске марканың насостары, херекселдери-биле солуур ужурга таварышкан. Ындыг янзылыг чижектерни хөйнү көргүзүп болур.

Оон аңгыда тудугнуң төлевилелинде көрдүнген дыка хөй чүүлдер эргижирээн азы Тываның агаар-бойдузунга таарышпас болган. Ынчангаш оларны тудуг-монтаж ажылдары чоруп турар үезинде солуур, эде кылыр ужурга таварыштывыс. Оларны шуптузун санаары берге. Бистерге, ажыглакчыларга комплекстиң дериг-херекселдери ынанчыштыг ажылдаары, эдилээринге эптиг база өртек-үнези чиңгиле херек болгай. Ынчангаш төлевилелди кылган институттуң, тудугжуларның төлээлекчилери-биле кады сүмележип, чугаалажып турган дыка хөй чүүлдерни өскертип, эде кылдывыс. Чижээлээрге, котельнаяга тудугжулар төлевилелде көрдүнген суугуларны салып каан. А кажан одап эгелээрге ук суугулар Тываның хөмүр-дажы-биле одаарынга шуут таарышпас, хоолайлары тар, дораан-на дуглалып каар болган. Ынчангаш совхозтуң күжү-биле суугуларны шуптузун эде кылдывыс.

База бир берге айтырыг, кадрлар айтырыы. Чүге дээрге комплекс тудуунуң төлевилелинде чурттаалга бажыңнарын болгаш столованы тударын планнаваан. Ынчангаш чурттаар бажың чогундан специалистер, ажылчыннар берге байдалга таваржып турар. Комплекстиң ажылдакчылары чурттаарынга 2-2 квартиралыг 8 чурттаалга бажыңының тудуун 1980 чылда эгелээрин планнаан бис. Улуг эвес столованы комплекстиң девискээринге тудуп алыр арга бисте бар.

Амгы үеде хаваннарны үш кажаала азырап эгелей берген. Ында 568 төрүүр хаван бар. Кажан комплекс долузу-биле ажыглалга кирерге төрүүр 150 хаванны ам-даа немей садып алыр бис. Оларда 140 кыс хаваннардан 1094 хаван оолдары онча-менди доруктуп турар. Бо чылдың төнчүзүнге чедир ам-даа 600 ажыг хаван оолдары немежир. Ынчангаш баштайгы «дужутту» ап эгелээнивис ол. Ажыглалга кирген кажааларда дериг-херекселдерниң ажылдап турары эки, ында чылыг четчир боллу.

Ажыглалга кирер объектиде

Хаван оолдарын 25—30 хонганда иезинден чаргаш, доруктур азыраар кажааже шилчидер, оларны аңаа 4 айлыынга чедир тургузар. Оон соонда 4 айдан 8—9 айлыынга чедир хаваннарны семиртир азыраар кажааларга тургузар. Семиртир азыраан хаваннар 9 айлыында ортумаа-биле 100—110 килограмм чеде бээр. Ынчан оларны күрүнеге дужааптар. Чылда ортумаа-биле 1200—1300 тонна хаван эъдин комплекс бүдүрүп, күрүнеге дужаар.

Бо комплекс дээрге хөй орулганы, эки шынарлыг эътти берип болур деп чугаалаан болгай мен. Ынчангаш совхозтуң специалистери комплекстиң күчүзүн улам-на улгаттырып, маңаа азыраар хаван санын көвүдедип болурунуң аргазы бар деп санап турар. Чылдың чылыг үезинде апрельден — ноябрьга чедир хаваннарны даштыгаа, ажык черге азырап болур. 8 муң хаванны азырап болур чайгы лагерьни совхоз тудуп эгелээн. Оон аңгыда 1840 болгаш 1400 баш хаван кирер ийи кажааны чоорту немей тудуп алырын база бодап турар бис. Ол кажаалар немежирге чылда 24 муң баш хаван азырап болур. А хаван чеми белеткээр цехтиң күчүзү четчир, аңаа 36 муң баш хаванга чемни белеткеп болур.

Ынчангаш күрүнеге эът дужаарын 2—3 катап улгаттырып болур бис.

Комплексте бүгү-ле ажылдар механизастаттынган. Хаванга чемни белеткээрин, үлээрин, хаванның өдээн аштаарын механизастаан. Бо улуг комплекстиң штадында 88 кижи ажылдаары көрдүнген. Амгы үеде 50 хире ажылдакчылар хүлээп алдынган, баштайгы үеде ол комплекске четчир.

Комплексти тайылбырлап көргүзерге мындыг-дыр. Ону долузу-биле ажыглалга кииреринге чедир кылыр ажылдар ам-даа эвээш эвес. Ажылды дүргедедири-биле тудугжуларның, чагыкчының — Көдээ ажыл-агый министерствозунуң мал ажылынга комплекстер тудуунуң талазы-биле каттышкан дирекциязының база бистиң, ажыглакчыларның талазындан аравыста харылзаалыг ажылдаары чугула.

С. ДОКУЧИЦ,
«Көк-Тей» совхозтуң директору.

ЧУРУКТАРДА: оператор К. Воронина хаваннарны чемгерип турары; кажааның иштики хевири.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

САКМАНЧЫЛАРНЫ ЧЕТЧЕЛЕП ТУРАР

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозтуң хойжу бригадаларында болгаш бода мал фермаларында малчыннар ниитиниң малын кыштан күрменди ажырар кол сорулганы салган чүткүлдүг ажылдап турарлар. Совхоз дирекциязы, партком, профэвилел болгаш комсомол организациялары кыштаглаашкынче онза кичээнгейни угландырып турар. Дусту, сигенни, саванны, чарбаны, суланы болгаш өске-даа мал чемнерин кодан бүрүзүнде чедирген. Суг сөөртүр машиналар үргүлчү ажылдап турар.

Мал чемин сөөртүп турар чолаачылар Күжүгет Маслов, Хертек Кызыл-оол, суг сөөртүкчүлери Аптыыла Дастай-оол, Николай Күжүгет, Хертек Шаңгыр-оол олар кызымаккай ажылдап, совхозтуң шалыпчылары болуп турарлар.

Удавас хой оолдаашкыны эгелээр. Ынчангаш малдың чаш төлүн чидириг чок камгалап алыр дээш специалистер болгаш малчыннар бар демниг ажылдавышаан, бүгү-ле чугула хемчеглерни ап чорудуп, сакманчыларны амдыгаащтан четчелеп турар.

С. КАРА-САЛ.

ПАРТИЯНЫҢ ХЕРЭЭ— ЧОННУҢ ХЕРЭЭ

ЧЕДИП АЛГАНЫНГА ООЖУРГАВАС

Бистиң ыраккы Эрзинниң хойжулары, механизаторлары болгаш бүгү ажылчы чоннары СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң СЭКП ТК-ның ноябрь (1979) Пленумунга ханы утказыг, төөгүлүг чугаазын солуннардан аажок улуг сонуургап, номчуп, таныжып турар. Ол чугаада бистиң улуг Төрээн чуртувустуң юбилейлиг онгу беш чылдың дөрт чылдарында чедиишкиннериниң түңнелдерин үндүрген болгаш чоокку үениң перспективаларын тодараткан.

Беш чылдың планныг даалгаларын күүседиринге район, ажыл-агый бүрүзү база ажыл-ишчи бүрүзү боттарының үлүүн киирип турар. Бистиң районувусту алыр болза, бо чылдың үшкү кварталында күрүнеге эът, сүт, дүк садарының планнарын бүрүн күүсеткен. Аңаа бистиң хойжуларның база-ла үлүү кирген.

Ынчалза-даа бистиң партиявыс чедип алганынга ооҗургавас, улам бурунгаар деп айтып турар болгай. Бир эвес улам эки ажылдаар чүве болза, ылаңгыя мал ажылын хөгжүдеринге, хойну өстүреринге курлавырлар эвээш эвес. Ам биске эң берге үе — кыштаглаашкын эгелеп турар. Хойнуң баш санын эвээжетпес, оон алыр продукцияның хемчээлин кудулатпас дээш хөй бергелерни ажып эртер апаар.

Ам көдээ ажыл-агый чылы доостур дей берген. Хойжу бүрүзү чүнү чедип алганыл, чүнү чедир кылбааныл, түңнелда кылып, шүгдүнүп, хынаттынып көөр ужурлуг. Бо чылын төрүүр чүс хойдан-на 112 хураганы камгалап ап, багай эвес көргүзүгнү чедип алдым, СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунга эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыттынган сорулгаларга улам сорук киргеш, чедип алдынган чедиишкинни улам быжыглап, ону оон-даа көвүдедирин оралдажыр мен. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленуму ажыл-ишчи бүрүзүн улам үре-түңнелдиг, шудургу ажылдаарынче кыйгырып турар чүве төлээде, онгу беш чылдың сөөлгү чылында чаа-чаа бедик көргүзүглерни чедип алыр ужурлуг бис.

Орус НАМДАЛ,
Ленин, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи, «Мөрен» совхозтуң хойжузу.

БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕ

Тываның электри четкизиниң коллективи онгу беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларын октябрь 25-те күүсеткеш, 1980 чылдың үлүүнге кириштир үш миллион киловатт-шак электри энергиязын ажылдап үндүрген. Ол болза чүс-чүс кижилерниң кызымак күш-ажылының түңнели-дир.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин база аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айтышкыннарны амыдыралга боттандырар болгаш В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл оюн төлептиг уткуур дээш энергетиктер социалистиг чарышты калбарткан. Боттарының бар аргаларын болгаш курлавырларын санап көргеш, чаа бедиткен хүлээлгени алган.

Онгу беш чылдың дөрт чыл алды айлар планын баштыңчының төрүттүнген хүнүнге чедир күүседирин аазаан. Күрүнениң капитал салыышкынының чарыгдалы чокка Кызылдың электри станциязы кол дерилгелерни чаартып кылганының күсели-биле шакта 20 тонна бусту немей бээрин чедип алыр болгаш 1980 чылдың апрель 22-ниң хүнүнде камнап алган одалга, электри энергиязы-биле ажылдаар деп сорулганы салган.

К. МААДЫ.

ЧАРЫШТЫҢ ЭГЕЛЕКЧИЛЕРИНДЕ

Латвияның, Туркменияның, Оренбург болгаш Днепропетровск областарның механизаторлары, септекчилери, инженер-техниктиг ажылдакчылары 1980 чылдың ховуу ажылдарынга техниканы хуусаа бетинде болгаш бедик шынарлыг белеткээр деп эгелекчи саналды үндүрген. Берген сөзүн ында быжыы-биле ээлеп турар. СЭТА-ның корреспондентилериниң дыңнатканы болза:

ОРЕНБУРГ. «Кировец» тракторларының техниктиг белен чоруунуң эң бедик коэффициентизи Новорюре районда бооп турар. Ында күчүлүг машиналарның техниктиг хандырылга станциязы ажылдап турар. Эң чаа дериг-херекселдерниң дузазы-биле үрелген чүүлдерни ылавылап, септелгени хандырып турар.

Областа алды муң ажыг «Кировецтер» бар. Оларны белеткээринге районнар аразының үш мастерскаяларын тургускан. Чылда 2600 шимчедикчилерни катап тургузуп болур Шильдинскиниң мотор септээр заводу ажылдап турар. Илек суурда дамчыдылга солукчуларын септээр талазы-биле цех ажыглалда кирген.

Март айга чедир бүгү К-700 болгаш К-701 тракторларны белен кылдыр септээрин Оренбуржьениң механизаторлары хүлээнгеннер.

РИГА. Латвияның бүгү комбайннарының чартыын долузу-биле септээн болгаш кышкы үеде ону ынанчыштыг-биле шыгжап-кадагалаан. Бүгү колхозтарда болгаш совхозтарда тургускан шынар комиссиялары агрегат бүрүзүн хүлээп алган.

Комбайннарның белеткелин тускай звенолар септелге графигин дыка мурнай чорудуп турар. «Сельхозтехниканың» Күрүне комитединиң коллективи специализацияның оруун шилип алган: комбайннарның капитал септелгезин чорудар талазы-биле республикада он улуг бүдүрүлгени тургускан. Заводтарның болгаш фабрикаларның коллективтери көдээге улуг дузаны чедирген. Олар 500-тен эвээш эвес машиналарны белеткээрин хүлээнгеннер.

ДНЕПРОПЕТРОВСК. Межевск районда Октябрь 13 чылы аттыг колхозта бүгү сеялкаларны болгаш культиваторларны часкы ховуу ажылдарынга белеткепкен. Тараа, кукуруза болгаш силос ажаар комбайннар база септеттинген. Хөрзүн болбаазырадыр машиналарны болгаш тараа агрегаттарын шыгжаан. Септекчи-слесарьларның звеноларын тургусканы ажылдың бедик темпилиг болгаш шынарлыг болурунга арганы берген.

Областа тараа болгаш хөрзүн болбаазырадыр техниканы хуусаа бетинде септеп турар.

АШХАБАД. Туркменистанның соңгу чүгүнде 80 муң гектар черни суггарарын телемеханикага дааскан. Чуур суггарылганың бүдүүзүнде диспетчер пунктузундан он-он километр черде сугнуң агымын чаңгыс оператор кижи таарыштырып башкарар системаны ажыглалга киирген.

Республикада 140 хире гидротехниктиг тудугларны септээн, каналдарны болгаш коллектор-дренаж четкизин септеп тура, 80 миллион ажыг черни казып үндүрген. Каналдарның суг эрттирер аргазын улгаттырганы чартык миллион ажыг гектар тараа шөлдеринден дустарны чуп кааптар арганы бээр.

БИСТИҢ КОЖАВЫСТА

МУРНАКЧЫЛАР

«Абаканвагонмаш» каттыжыышкыны бо чылдың эрткен он айларында продукция сайгарарының планын 103 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге 16 хуу өзүлделиг болган. Ниити продукция бүдүрериниң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң онаалдазын кайызын-даа 106 хууга боттандырган.

* * *

Абаканның дааранылга фабриказы он айларның даалгазындан ажыр 116 муң рубльдиң даараан хептерин хереглекчилерге берген. Продукция сайгарарының хемчээли эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге он бир хуу өскен.

АҢГЫ-АҢГЫ АДРЕСТЕРЖЕ

«Саянмрамор» комбинаттың коллективи ай келген тудумна мрамор үндүрер, ону хоюглаар болгаш янзы-бүрү өңнүг мрамордан продукция кылыр талазы-биле бүдүрүлгениң күчүзүн улгаттырып турар. Комбинаттың кылган продукциязы чүгле бистиң чуртта эвес, даштыкыда сураглыг.

Саянның мраморундан болгаш гранидинден кылган кылыгларга Москваның, Ленинградтың, Украинаның, Закавказьениң, Прибалтиканың, Ортаа Азияның болгаш чамдык социалистиг чурттарның тудугжулары улуг негелделиг болуп турар.

Комбинаттың ажыл-ишчилериниң бүдүрген кылыгларын чүгле бо чылын бистиң чуртувустуң чүс хире хоорайларынче, акы-дуңма Моолче чорудар.

А. ШЕМРЯКОВТУҢ ЫРЛАРЫ

Сөөлгү чылдарда Ыраккы Чөөн чүктүң, Забайкальениң, Сибирьниң болгаш чурттуң өске-даа черлериниң парлалгаларынга, төп журналдарга Александр Шемряковтуң чогаалдары удаа-дараа көстүп кээп турар болу берген. Оларның-биле хамыкты мурнай «Красноярский рабочий», «Советская хакасия», «Красноярский комсомолец» солуннарның, «Енисей» чечен чогаал альманагының номчукчулары таныжкан.

Красноярскиниң композиторунуң «Олимпийжи марш», «Одагны баштай кыпсыр бис», «Студент кудумчу» болгаш өске-даа ырлары төп журналдарга 1977, 1978 чылдарда үнгүлээн.

А. Шемряковтуң ырларын Бүгү-эвилелдиң радиозу чаңгыс удаа эвес дамчыткан. Октябрьның ийиги чартыында Бүгү-эвилелдиң радиозунуң оркестри композиторнуң «Енисей, чагырт!», «Дивногорскиниң оттары» деп ийи ырызын бижидип алган.

УРУГЛАР КОМБИНАДЫ

Саяногорск хоорайның бешки микрорайонунда 280 орунуг бичии уругларның чаа комбинады ажыглалга кирген. Оон девискээринде ойнаар шөлдерни туткан, ону эки дерип каастаан, ыяштарны болгаш чадаң үнүштерни олурткан.

Бо болза хоорайның тудугжуларының Делегейниң уруглар чылында бичии чаштарга белээ болур.

Көдээ тудугларда

ЧЫЛ ПЛАНЫ КҮҮСЕТТИНГЕН

«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 741 механизастаттынган колонназы планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. КМК-да социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип, үени мурнап турар бригадалар хөй. Оларга дуржулгалыг бригадирлер Шойдар-оол Санчытович Күжүгеттиң, Кылын-оол Манзырович Ооржактың болгаш оон-даа өске бригадалар хамааржыр.

Кылын-оол Манзыровичиниң комплекстиг бригадазы Барыын-Хемчик районнуң «Хемчик» совхозта чурттаалга бажыңнарының мал кажааларының тудуун кылып келген. Мурнакчы бригада планда көрдүнген объектилерниң тудуун чогуур хуусаадан эрте доозуп, ажыглалга киирген. Бо чылдың эрткен он айларында К. Ооржактың комплекстиг бригадазы 252 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрген. Азы бригада 1979 чылдың планындан ажыр 75 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган-дыр.

В. ГУЗИК,
«Тыва көдээ тудуг» тресте экономист.

ЧАА БАЖЫҢНАР НЕМЕШКЕН

Кызыл районнуң «Х Улуг хурал» совхозта Николай Нүрзаттың баштааны тудугжу бригада № 2 КМК-ның тудугжулары-биле кады чурттаалга бажыңнарының тудуун чорудуп турар. Чоокку үеде олар ийи квартиралыг 4 бажыңның тудуун доосқаш, ажыглалга кииген. Ол бажыңнар совхозтуң төвү Баян-Кол суурнуң Молодежная кудумчузунда туттунган.

Тудугжу бригаданың кежигүннери ажылынга кызымак, эки ажылдап турарлар. Олардан ылаңгыя Иван Какай-оол, Лама Сарыглар, Чиргек-оол Түвей-Бады, Баданай Мешпек-оол болгаш оон-даа өскелер социалистиг чарышка тиилекчи болуп үнгеннер.

Н. Нүрзаттың бригадазы амгы үеде ийи чурттаалга бажыңының тудуунда ажылдап турар. Ук бажыңнарны олар чыл төнчүзүнде ажыглалга кииреринге шиитпирлээннер.

Б. БАГЫТ-ООЛ.
Баян-Кол суур

ЭЭЛЧЕГНИҢ ЧЕДИИШКИНИ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар фабриказының руда үүрмектеп-сорттаар комплекизиниң Холай-оол Иргитке удурткан № 5 ээлчээ байырлал мурнунуң күш-ажылчы шалыпчы ээлчээнге күжениишкинниг ажылдааш, октябрьның планын чедиишкинниг күүсеткен. Ону чедип алыры ээлчегге амыр эвес турган. Чүге дээрге, октябрьның бирги чартыында даг-дүгү арыглаар дерилгелериниң үрелиишкиннеринден болгаш аңаа туруушкуннарындан ҮСК-ның коллективи хожудаашкынга таварышкан.

Ынчалза-даа № 5 ээлчегниң коллективи хожудаашкынны чайладыр дээш кызымак ажылдаан. Ээлчег күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш бүдүрүлге технологиязынга хыналданы күштелдирген, түс-түс кижилер аразынга социалистиг чарышты калбарткан. Оон түңнелинде 50 муң ажыг тонна руданы үүрмектеп-сорттааш Х. Иргиттиң ээлчээ октябрьның планының чедиишкинниг күүсеткениниң бир дугаарында рапорттаан.

М. ООРЖАК.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ДЭЭШТИИН, АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

Көдээ ажыл-агыйның Таңдыда Дуржулга станциязы бүдүрүлгеге эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы нептередиринге, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедиринге чугула рольду ойнаар ужурлуг улуг коллектив. Ажыл-херекти таарымчалыг кылдыр чорударынга күштер болгаш аргалар мында четчир. Парткомнуң үчётунда коммунистер безин 72 кижи бар, оларның хөй нуруузу бүдүрүлгениң янзы-бүрү участоктарында авангардчы ролюн көргүзүп келген.

Партком болгаш партия эге организациялары ажылчыларның болгаш эртем ажылдакчыларының күжүн коллективтиң мурнунда салдынган сорулгаларны боттандырарынче мобилизастаар талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турар. Ол бүгүнүң дугайын коммунистерниң чоокта чаа эрткен отчёттуг хуралынга бүгү талалыг сайгарып көрген.

Партком цехтерниң партия эге организацияларын быжыглаар, ажыл-херекке оларның дайынчы арга-шинээзин бедидер талазы-биле кемчеглерни күштелдирген. Ылангыя Төпте, Хадын-Аксының сүт-бараан фермазында партия эге организациялары (секретарьлары П. Куслов, А. Самба) боттарының ажылын тодаргай сорулгалыг кылдыр тургузуп, улам идепкейжиткен. Партия хуралдарынга коммунистерниң даалгалар күүселдезиниң дугайында дыңнадыгларын ап база цехтер начальниктериниң, бригадирлериниң ажыл-херек дээш харысалгазын бедидериниң дугайында болгаш өске-даа айтырыгларны доктаамал чугаалажып, үндүрген шиитпирлерниң күүселдезин организастап турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге эки көргүзүглерни чедип алган коммунистер эвээш эвес. Чижээ, хойжулар Д. Кужугет, Х. Кужугет төрүүр 100 хойдан-на 100 хураганны алганнар. Өске-даа мурнакчыларның аттарын илеткелчи чоргаарал-биле адаан. Төп сүт-бараан фермазының саанчылары Ф. Брень, М. Оюн олар эрткен он айларда бир инекке онзаштыр 2400—2360 кг сүттү сагганнар. Инек кадарчылары Г. Сыргатов, А. Рудин, Г. Курастиков олар хонукта бир инектен-не 700 грамм немелде деңзини алганнар. Дуржулга станциязы күрүнеге эът садарының он айлар планын күүсеткен, бодунга болгаш республиканың чамдык ажыл-агыйларынга садары-биле четчир санныг үрезинни белеткээн.

Коллективте эртем ажылдакчылары база эки түңнелдиг чамдык ажылды чорудуп турарын илеткелчи демдеглээн. Ылангыя үрезин, үнүш болгаш кат-чимис ажыл-агыйының болгаш ховуларга ыяш олуртуп камгалаарының килдистери багай эвес ажылдаан. Чижээ, олар көдээ ажыл-агый культураларын өстүрериниң технологиязының болгаш хөрзүннү хаттан камгалаарының, хөрзүннүң болбаазырадыр ажылдап кылырының талазы-биле көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге чамдык сүмелерни ажылдап кылган болгаш станцияның бодунда база Тока аттыг совхозта кат-чимис өстүрер шөлдерни, Тес-Хем болгаш Барын-Хемчик районнарда улуг-улуг шөлдерге чыжырганы тарып олурткан. Хаттан хөрзүннү камгалаары-биле республиканың ховуларында 1000 га черде ыяш куржагларын олурткан. Чөөн-Хемчикте «Сүт-Хөл» совхозтуң 4 кодаазында өшкүнүң уксаазын экижидер талазы-биле ажылды чоруткан. С. Тока аттыг совхозка кышкы үеле хойну кажааларга кыштадыр талазы-биле ажылга станцияның эртемденнери практиктиг дузазы көргүскен. Ындыг кажаага кыштаан хойнуң бирээзинден-не 5—6 кг дүктү кыргып алыр.

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын боттандырары-биле парткомнуң болгаш цехтерниң партия эге организацияларының чорудуп келген ажылдарының түңнелдериниң анализи коммунистерниң отчёттуг хуралынга база кылган. Коллективте политиктиг эге ниити школада, коммунистиг күш-ажылдың дөрт школазында болгаш улусчу университетте коммунистерниң база ажылчыларның хөй нуруузу хаара туттунган, программа ёзугаар өөренип турар. Ол дугайын коммунистер чижектер-биле көргүскеннер.

— Бистиң Хадын-Аксы фермазында коммунистиг күш-ажылдың школазында ажылчыларны хаара туткан. Кичээлдерни партком кежигүнү С. Монгуш утка-шынарлыг, солун кылдыр эрттирип, бүдүрүлгечи ажыл-херектер-биле сырый холбаштырып турар — деп, саанчы Ооржак Чечек чугаалаан.

Лекция пропагандазын калбартыр, көскү агитацияны күштелдирер талазы-биле партия организациялары чамдык ажылдарны чорудуп келген. Ажыл-ишчилер ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылды күштелдирерінге база социалистиг чарышты калбак нептерелдиг кылдыр организастаарынга профэвилел, комсомол организацияларының ролюн, харысалгазын күштелдирген.

Ынчалзажок партком секретары Д. Жигжитовтуң кылган отчёдундан болгаш коммунистерниң саналдарындан алырга партийжи-организастыг болгаш идей-кижизидилгелиг ажылдың ажыктыы, дээштии ам-даа чавыс. Ол бүгүнү коллективтиң мурнунда салдынган сорулгаларны боттандырар талазы-биле ажыл-ишчилерниң күжүн мобилизастаарынче четпес угландырып келген. Күрүне мурнунга кол-кол планныг даалгаларны ажыл-агый күүсетпээниниң бир кол чылдагааны ооң-биле тайылбырлаттынар. Күрүнеге сүт садар планын чүгле 66,7 хуу, дүктүүн—76,2 хуу күүсеткен, мал бажы өстүрериниң планы база күүсеттинмээн. Малдың олуу, хорааны ам-даа хөй. Бүдүрген продукцияның шынарынга контрольду специалистер кошкаткан. Ооң уржуундан куду сорттуг 340 тонна сүттү саткаш, ажыл-агый 7,5 муң рубль карылгалыг болган.

Бүдүрүлгениң администрациязы болгаш партком экономиктиг айтырыгларже четпес сагыш салып, олче специалистерниң кичээнгейин кошкак угландырып келгенин, бүдүрген продукцияның бот-үнези улуг боор турарын коммунистер шүгүмчүлээн. Черни чөп ажыглаарының, ховуларның үнүш-дүжүткүрүн база ажылдың культуразын бедидериниң, тарылга ээлчештирилгезин экижидериниң, суггаттыг черлерни чөп ажыглаарының айтырыгларынче хуралдың киржикчилери улуг кичээнгейни угландырган. Ол айтырыгларны шалыпкын шиитпирлевес болза, суггаттыг-даа, суггат чок-даа черлерниң бир гектарындан ап турар дүжүдүнде ылгал чок.

Дуржулга станциязының эртем килдистериниң ажылында улуг четпестерни отчёттуг хуралга демдеглээн. Кандыг бир теманы өөренип, сайгарып көөрүнүң хуусаазы ажок узун, ону ажылдап кылырының болгаш бүдүрүлгеге нептередип шиңгээдип алырының үези база узун, сөөртүнчек боор артпышаан, оларның дээштии, ажыктыы база чавыс.

Төп сүт-бараан фермазында, хой фермазында партия эге организацияларының ажылы ам-даа чогуур деңнелге чедир тургустунмаан. Олар партия хуралдарын Устав ёзугаар эрттирериниң хуусааларын үреп турар, мында организакчы болгаш кижизидикчи ажыл сандаргай. Ол чылдагаан-биле чамдык малчыннар арагалап, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр фактылар бар.

Коллективтиң ажыл-ишчилериниң ортузунга организакчы болгаш идей-политиктиг ажылды улам күштелдирерин партком болгаш партия эге организацияларындан отчёттуг хуралга коммунистер негээн. Чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

С. ТУШКОВ.

ГИДРОМЕТАЛЛУРГИЯ ЦЕГИНДЕ

Тываның өңнүг металлургиязының баштайгызы «Тыва кобальт» комбинат — республиканың мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи. Ында ажыл-ишти чогумчалыг организастааны цехтер, участоктар, тус-тус ажылчыннар ортузунга чарышты доктаамал түңнеп, ооң дээштиин чедип ап турары планныг онаалдаларны күүседиринге кол чүүл болуп турар.

Комбинаттың кол цехтериниң аразында калбарган социалистиг чарышка үшкү кварталда гидрометаллургия цеги тиилекчи болган.

— Коммунистиг күш-ажылдың коллективиниң бедик адын чедип алыр дээш демисежип турар бистиң цехте 240 ажыг кижи ажылдап турар. Планныг онаалдаларны күүседир дээш кижи бүрүзүнүң харысалгазы бедик, чарышты дээштиг организастаан бис. Ооң түңнелинде эрткен 10 айларда планывысты 108 хуу күүсеттивис азы 1978 чылдың 10 айларының деңнелинден 13 хуу бедик — деп, ол цехтиң начальниги М. И. Лазарев чугаалады.

Мурнакчы ажылдыг цехте 30 ажыг кежигүннүг партия организациязы план күүселдезин хандырарынга коммунистерниң авангардчы ролюн улам бедидеринче, дагдыныкчыларның ажылын идепкейжидериниче кол кичээнгейни угландырып турган, күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип ап турар.

Камналга айтырыын цехте чогумчалыг шиитпирлеп турарындан электри энергиязын 7 хуу камнап алган.

Онгу беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш комбинатта калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, коллективтиң хүндүткелин чаалап алган мурнакчылар гидрометаллургия цегинде хөй.

Коммунист В. А. Васюгинниң удурткан бригадазы мурнакчыларның одуруун баштап турар. Ээлчеглер аразында социалистиг чарышка ол бригада каш удаа тиилекчи болуп үнген болгаш өртектиг белектер-биле шаңнаткан. Бригадирниң хөрек чуруун цехтиң хүндүлел самбыразында аскан.

Цехтиң ажылының чедиишкини электри хандырылгазындан база кол хамаарыжыр. Ол коллективтиң кежигүннери база чедиишкинниг ажылдап турар.

Комсомолчу Валентина Дамдын-Бүрбү — цехтиң аппаратчиги. 1971 чылда Шагаан-Арыг ортумак школазын дооскаш, «Тыва кобальт» комбинатка ажылдаар дээш комсомолчу путёвка-биле ол келген. Каш чыл эрткенде комбинаттың өөредилге корпузунда организастаан профтехучилищени дооскан.

Мурнакчы ажылдыг коллективте хүндүткелдиг комсомолчу кыстың өөнүң ишти Черлик-оол Дамдын-Бүрбү база ол-ла цехте электриктеп ажылдап турар.

— Чыл төнчүзүнге чедир санныг хонуктар арткан-дыр. Планныг онаалдаларывысты хуусаа бетинде күүседир дээш улам соруккур ажылдап тур бис. Ону чедип алырынга бүзүрелдиг бис — деп, Валя Дамдын-Бүрбү чугаалады.

Ол-ла цехтиң улуг аппаратчиги Виктор Прасолов 1969 чылда Уралдың Орск хоорайдан келген. Ажыл-ишчи, эш-өөрүнге дузалажырынга белен чоруур бо аныяк аппаратчикти коллективте хүндүлээр.

Виктор Прасолов комбинатта организастаан профтехучилищени 1969 чылда чедиишкинниг дооскаш, аппаратчиктиң мергежилин чедип алган.

Комбинатты тудуп дооскаш, ону ажылдадып эгелеп турда, шериглиден халашкан Оюн Кызыл-оол аңаа ажылдап эгелээн. Оон бээр 10 ажыг чыл эрткен. Коммунист Оюн Кызыл-оол профтехучилищени доозуп, аппаратчиктиң мергежилин чедип алган. Ам ол — цехтиң мурнакчыларының бирээзи, улуг аппаратчик.

— Республиканың мурнакчы ажылдыг бүдүрүлгелериниң бирээзи болганда, бо комбинатка ажылдаары бедик харысалганы негеп турар болгай. Орус, тыва, бурят, хакас, татар, башкир нацияларлыг эш-өөрүвүс-биле кады, чаңгыс иениң оолдары дег, найыралдыг ажылдап, чурттап чор бис — деп, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Оюн Кызыл-оол чугаалады.

Чурттуң мурнакчы бүдүрүлгелериниң, ылаңгыя ростовчуларның «Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп эгелээшкинин республикада баштай деткээннерниң бирээзи — «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цегиниң коллективи онгу беш чылдың дөрткү чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседиринге быжыг бүзүрелдиг ажылдап турар.

М. КАЛЧАН.

ЧУРУКТАРДА: В. Дамдын-Бүрбү. Улуг аппаратчиктер В. Прасолов, К. Оюн; цехтиң ниити хевири.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

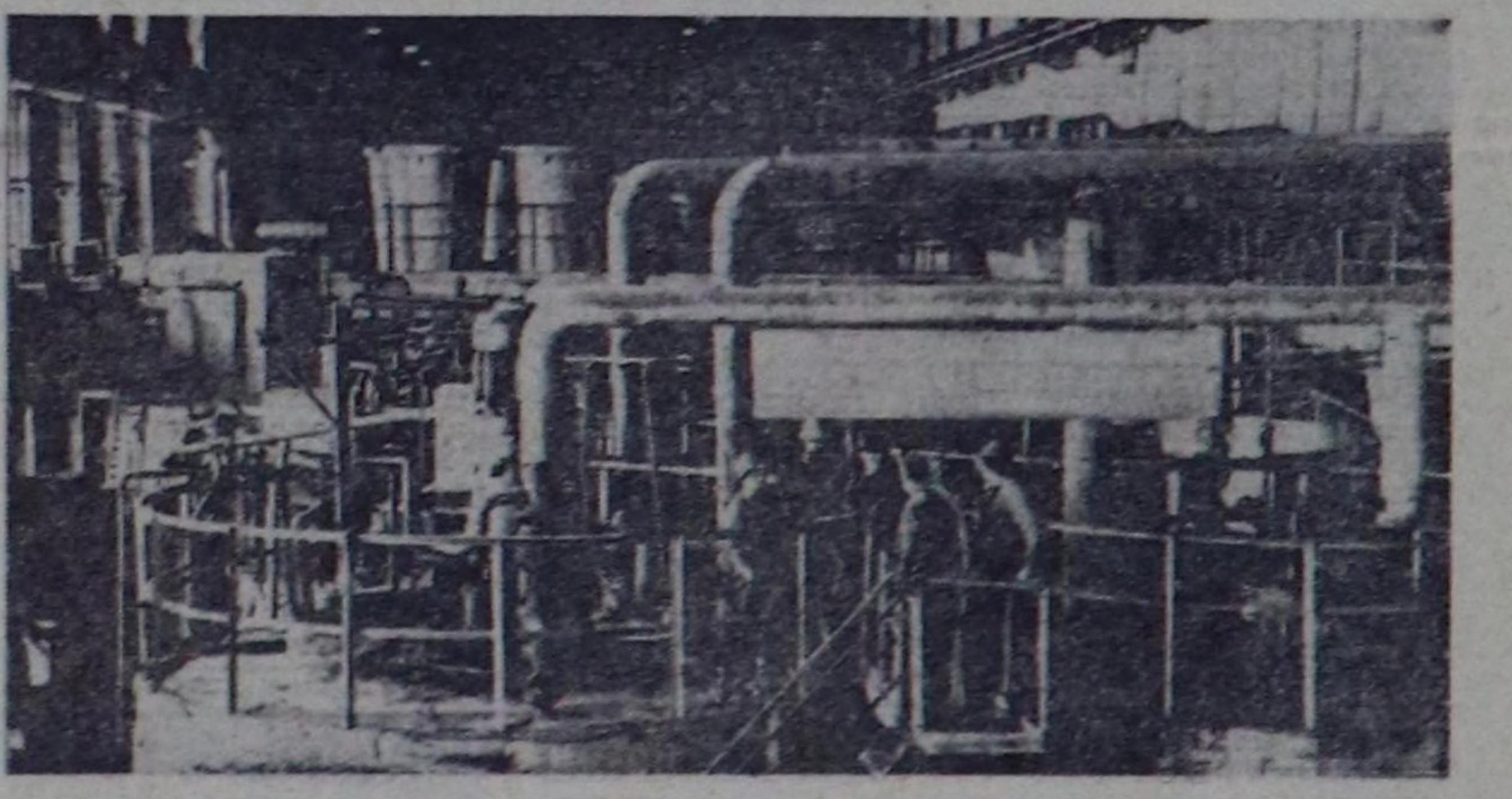

ӨШКҮ КАДАРЧЫЗЫ

Чурттап орган бажыңының дүндүүнде ойбак өттүр өрү көөрге, дээр агы-биле тутчу берген бедик шорааннарда совхозтуң кодан өшкүзү оъттап чоруур. Кадыр-берт ыраккы Шом-Шумга кыш, чай чокка-аътка чүдүртүнүп, кыштаг, чазаг, чайлаглар солуп көжүп, ниитиниң малын кадарып кадагалаары ындыг белен эвес.

Аныяк малчын Александр Оюуевич Ондар Чөөн-Хемчик районда база бир дээре көргүзүглүг малчыннарның бирээзи боор, сөөлгү чылдарда илереп келген.

А. Ондар «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының ыраккы девискээри Шом-Шумда № 2 өшкү бригадазында он чыл ажылдап турар. 1969 чылдың күзүнүнде 360 баш эр анайларны хүлээп алгаш, Шом-Шумнуң Ак-Шатка менди кыштаткан. Күзүн бир баштың дириг деңзизи 39 кг четкен. Ол чылын бир баштан 650 грамм чөөктү кыргып алган. Ондар үш чыл улаштыр сергежиктер кадарып келгеш, чыл санында бедик көргүзүглерни чедип ап, ажылынга улам мергежип орган. Александр болгаш Чечеймаа Ондарлар төрүүр 380 баш аныяк өшкүлерни хүлээп алган. Кыштаа база-ла Ак-Шат, ол чылын сиген үнүжү эки боор, боттарының күжү-биле 10 тонна сигенни кезип, кыштаанга чедирип, 8 тонна өдекти бодуу алгаш, өшкүзүнүң кажаазын алгыдып алганнар. Өшкүлериниң башкылыы төрүп эгелей берген. Ынчалза-даа анай кажаазы чок турган. Хүннер эртип узамдыккан. Октябрь ортаа четкен. Чаш анайларның саны үжен ажып чорда, Ондарларның сагыш-сеткили улам дүвүреп, ыжымы соокта одалгага ажыглаар дээш, кургалып алганы көржениң кажаа иштинче дажыглап, хана кылдыр чыып тургаш, ийи кевек черге үтек кылгаш, оон иштинге кургаг өдекти төккеш анайларын аңаа доруктуруп эгелээн. Ондарларның баштайгы чылда көргүзүү төрүүр 100 өшкүге онаштыр 103 анай, бир өшкүден 670 грамм чөөк болган.

Александр болгаш Чечеймаа Ондарларның найыралдыг өг-бүлези он уругларны өстүрүп кижизидип турар. Оларның уруглары Ишкин, Ийме школаларында эң эки өөредилгелиг, быжыг сагылга-чурумнуг өөреникчилерге санаттынып турар. Ада-ие школаларның баштыңнары-биле доктаамал харылзажып, уругларының өөредилге, кижизидилгезинче сагыш салып, ыраккы Шом-Шумдан кээп, улдуң санында 2-ден эвээш эвес кичээлдерге олуржуп турар.

Ондарлар онгу беш чылдың дөрткү чылдарында 100 башка онаштыр 101 анайларны камгалап алган. Бир өшкүден 760 грамм чөөктү кыргып дужааган. Алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип, бедик түңнелдерлиг болганы дээш, Александр Ондарны «Сүт-Хөл» совхозтуң дирекциязы Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге баар халас путёвка-биле шаңнаан. Аныяк малчын Александр Оюуевич Ондарның хөрээн 1974, 1975, 1978 чылдарның социалистиг чарыжының тиилекчизи деп хөрек демдектери каастап чоруур.

1979—1980 чылдарның кыжынга Александр Ондар багай эвес белеткелдиг ужурашкан. Бодунуң күжү-биле кыштааның үрмек септелгезин чылыг үеде септеп дооскаш, чоок кавыда өзеннер иштиниң дажын аштап, сигенин дестеп тургаш, 1530 долгагны анайларга белеткеп аскан, 11 тонна сигенни кыштаанда эккеп, 9 тонна өдекти кургадып белеткен.

Шом-Шумда хар кыдын дүшкен. Александр Ондарның кыштаанда харның кылыны 25 см чедип турар. Дуржулгалыг малчын ниитиниң малын кыштан хүр ажырар дээш, одуругларның орукта хөртүүн эжип, өшкүлерин ыракка одарларда чымчак харлыг мээстерге бөле дозуп одарлаткаш, кежээ аалче чаңгыс оруктап шууштуруп кирип кээр. Ынчаар туда хайгаарап, маңнаштырбайн, кастырып одарладырга, малдың даваннары таставас, күжү семис чыл ажар. Малчын Александр Ондар Шом-Шумда малчын аныяктарның дагдыныкчызы, Ишкин салбырда партия эге организациязының агитатору, «Хемчик» аңныыр-тывыш ажыл-агый чериниң штаттан дашкаар инспектору.

Александр Оюуевич Ондар малдың баш санын өстүрер, ооң продуктулуг чорууй бедидер, малды ажыл-агыйжы эвес чарыгдаар чоруктарны үндезини-биле узуткаарын чедип алыр дээш СЭКП Тыва обкомунуң болгаш республиканың Министрлер Чөвүлелиниң малчыннарга чагаазын деткип, ону Шом-Шумда малчыннарга утказын таныштырар талазы-биле улуг ажылдарны кылып турар.

О. АРАКЧАА

ПРОПАГАНДИСТЕР СЕМИНАРЫ

Марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир школаларның «СЭКП-ниң төөгүзү» болгаш «Делегейни чаартып турар өөредиг» деп курстарының пропагандистериниң семинары Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга дөрт хүн үргүлчүлээн.

Семинарның баштайгы үш хүннеринде дараазында лекцияларны семинарның киржикчилери дыңнаан: «Комплекстиг арга — ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң методологтуг баазазы» (илеткелчи Политиктиг чырыдыышкын бажыңының эргелекчизи П. М. Самороков), «В. И. Ленинниң революстуг үзелдериниң хевирлеттинип тургустунганы болгаш сайзыраады. Чаа хевирниң партиязының тургустунганы» база «В. И. Ленинниң социалистиг революцияның болгаш күрүнениң теориязын сайзыратканы» (илеткелчи төөгү эртемнериниң кандидады В. Л. Биче-оол), «Улуг Октябрь — делегейниң революсчу чаартылгаларының, социализмден коммунизмче шилчээн эпохазының эгези» (илеткелчи төөгү эртемнериниң кандидады В. А. Дубровский), «К. Маркс болгаш Ф. Энгельс: материализмче болгаш коммунизмче орук. Коммунистиг партияның манифези — эртемниг коммунизмниң баштайгы программныг документизи» (илеткелчи философия эртемнериниң кандидады М. С. Байыр-оол) болгаш өске-даа лекцияларны дыңнаан.

Сөөлгү түңнел кичээлге пропагандистер философия эртемнериниң кандидады М. М. Шекпер-оол, экономиктиг эртемнерниң кандидады В. А. Копеёл, СЭКП обкомунуң лекторлар бөлүүнүң удуртукчузу И. П. Соболев оларның номчааны «Сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң тургузуу — ленинчи идеяларның боттанышкыны», «Ажыктыы болгаш шынары дээш демисел партияның стратегтиг шугуму; бистиң экономиктиг болгаш социалистиг сайзыралывыстың тодаргай фактору», «Делегейниң ленинчи политиказы боттаныышкынында» деп лекцияларын дыңнааннар.

Оон соонда пропагандистерниң дуржулга солчуушкуну болган.

БИСТИҢ КОРР.

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 110 чылынга

ҮРГҮЛЧҮ ХӨГЖҮП ТУРАР ЧОГААДЫКЧЫ ӨӨРЕДИГ

Ажылчын аңгының, бүгү ажылчы чоннарның хосталгалыг демиселинге, кижи төрелгетенниң салым-чолунга К. Маркстың болгаш Ф. Энгельстиң өөредииниң бүгү делегей төөгүлүг ужур-дузазының дугайын В. И. Ленин кымдан-даа артык кайгамчык күштүг-биле көргүскен.

Ленин эртемниг коммунизмниң үндезилекчилериниң чогаалдарын тергиин билириндей аңгыда, ол оларның херээниң улуг уламчылакчызы. Революстуг теорияга, эртемге, культурага, революстуг практикага Ленинниң салыышкыны Маркстың болгаш Энгельстиң өөредии-биле тудуш харылзаалыг. Ооң-биле чергелештир марксизмниң хөгжүлдезинде чаа үе-чада Ленинниң ады-биле холбашкан.

Ленинизмниң идеялары бөмбүрзекте тиилелгелиг бурунгаарлап турар. Бис бөгүн: ленинизм — ол дээрге империализмниң болгаш пролетар революцияларының эпохазының, колониализмниң бууралшкынының болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннерниң тиилелгезиниң эпохазының, кижи төрелгетенниң капитализмден социализмче шилчиишкининиң болгаш коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунунуң эпохазының марксизмидир деп долу барымдаалыг чугаалап турар бис.

Марксисчи-ленинчи өөредиг — делегейниң ажылчын аңгызының кайгамчык улуг идейлиг байлаа-дыр. Бодунуң политиказының стратегиязын болгаш тактиказын эртемниң быжыг үндезиннеринге тургускан коммунистиг партиялар буржуаз идеологияга, ажылчын аңгының бүгү-ле дайзыннарынга удур чидиг болгаш эптеш чок демисежип тура, ону могаг-шылаг чок улам-на хөгжүдүп турар.

Бистиң партиявыс кезээде болгаш бүгү чүүлдерге марксисчи-ленинчи эртемни удуртулга болдуруп, төөгүнүң чаа болуушкуннарын анализтээриниң үндезининге ону улам-на бурунгаар, дидими-биле хөгжүдүп келген. Марксизм-ленинизмниң принциптерин ревизиялаар азы оларны аңаа-ла амыдыралчы эвес схемалар болдурар дээн кымның-даа оралдажышкыннарынга удур ол чайгылыш чок туржуп турар. Бистиң партиявыстың бүгү ажыл-чорудулгазының эң-не күштүг, эң-не онзагай чүүлү болза марксисчи-ленинчи теорияны чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдүп база ону ажылчын аңгының болгаш бүгү ажылчы массаларның революстуг практиказы-биле сырый холбап турары болур деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Ниитилел амыдыралының болуушкуннарын, ооң кол-кол угланыышкыннарын чогум-на марксизм-ленинизмниң туруштарындан теория талазы-биле тодарадып, угаап билир болгаш, СЭКП ниитилел чорудулгаларының шимчээшкиниң баш бурунгаар билип алыр, иштики болгаш даштыкы политиканың бүгү-ле алыырларынга шын угланыышкынны шилип алыр аргалыг болуп турары ол.

* * *

Боттарының теориязын тургускаш, Маркс биле Энгельстиң ол үеле эң чугула айтырыгларга харыыны бергени ышкаш, Ленин база-ла оларның теоретиктиг өөредиин улам байыткаш, бистиң эпоханың негелделериниң дыка ханызы-биле шинчилеп көргеш, амгы үениң ниитилел хөгжүлдезиниң идип үндүргени; ниитилел хөгжүлдезиниң оруктары кандыгыл, мөлчүгделдиң болгаш дарлалдың бүгү-ле хевирлеринден кижи төрелгетенниң канчап хостаарыл, ону кандыг аргалар-биле чедип алырыл, социалистиг революцияны канчаар боттандырарыл база коммунизмни канчаар тургузарыл, билиглерни, эртемни, техниканы, культураны улус чоннуң чаагай чоруунга канчаар бараан болдурарыл дээн ышкаш үндезин айтырыгларынга харыыны берген.

Бо айтырыглар бүгү кижи төрелгетенге, ылаңгыя ажылчын аңгыга болгаш ооң партияларынга амыдыралчы чугула ужур-дузалыг боор турган болгаш ам-даа ындыг. Ийиги Интернационалдың баштыңнары кандыг чүүлдү сүмелеп болур турганнарыл? Олар боттарын Маркстың болгаш Энгельстиң кара чаңгыс болгаш хажык чок талалакчылары бис деп санап турганнар, ынчалза-даа ол реформисчи баштыңнар марксизмден ойталаашкаш, ону хажыдап бергеннер. Ленинниң бижээни-биле алырга, олар «демиселдиң кандыг-даа чаа аргаларынга пролетариатты өөретпээн; чыдып калган теорияларның ора-сомазын өөренип ап база пролетариатка демисел теориязын эвес, а дүжүп бээриниң — пролетариаттың калчаалыг дайзыннарынга дүжүп бээриниң теориязын суртаалдавышаан, чүгле улам атказардап турганнар...» (ЧДЧ, т. 4, ар. 183).

Боттуг амыдыралдың хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар чүүлдериниң иштики чаңгыс аайын болгаш боттуг бүдүжүн көргүспушаан, марксизм боду база чаңгыс аай тудуш бүдүштүг өөредиг болур; Ленинниң сөстери-биле чугаалаарга, кандыг-даа кол үндезин бодалды, чаңгыс-даа чугула кезекти, боттуг шынны хажытпайн, буржуаз-реаксылыг нүгүл-мегеге алыспайн, чаңгыс-даа кол үндезин бодалды, чаңгыс-даа чугула кезекти оон уштуп кааптар арга чок (көр: т. 18, ар. 346). Ол өөредиг диалектика болгаш төөгү материализминден, марксисчи-ленинчи политиктиг экономиядан база эртемниг коммунизмден тургустунганы билдингир болгай.

Диалектика болгаш төөгү материализми, материалистиг диалектика — **марксизм-ленинизмниң философчу үндезини.** «Политиктиг экономияны, төөгүнү, бойдус эртемин, философияны, ажылчын аңгының политиказын болгаш тактиказын эде кылырынга материалистиг диалектиканы» Маркс биле Энгельстиң ажыглааны чогум-на зарын «революстуг бодалдың төөгүзүнге гениалдыг бурунгаар базым болган» деп Ленин санап турган (т. 24, ар. 264). Чаа эпоханың идип үндүргени теоретиктиг болгаш практиктиг айтырыгларын анализтеп тура, Ленин боду база-ла ынчаар кылып турган. Эш Л. И. Брежневтиң демдеглээни ышкаш, Ленинниң теоретиктиг бодалы диалектика болгаш төөгү материализминиң быжыг баазазынга хевирлеттинген болгаш оон бодунуң чогаадыкчы сайзыралынга кезээде бараан болуп келген.

«Чоннуң өңнүктери» деп кымнарыл ол база олар социал-демократтарга удур канчаар демисежип турарыл?» деп номунга-ла Ленин, Маркс биле Энгельстиң херээн уламчылавышаан, народниктерниң субъективизмин сойгалап тура, материалистиг диалектиканың ужур-утказын тайылбырлаан, болуушкуннарны билип алырда ооң төөгүзүн барымдаалаарының, ооң аңгы байдалын, хөгжүлдезин тодаргай көөрүнүң, боттуг амыдыралды ооң бүгү-ле чөрүлдээлери, шимчээшкиннери-биле кады анализтээрде диалектика-материалистиг туруштуг болурунуң эргежок чугулазын айыткан.

Хөгжүлде дугайында эң-не долу, ханы өөредигни — диалектиканы Ленин харын-на «марксизмниң үндезини» деп адап турган, чүге дээрге ол чайгылыш чок революстуг, интернационалдыг ук өөредигниң бүгү талаларында сиңниккен. Маркс, Ленин боттарының чогаалдарынга ооң утка-шынарын көргүзүп, материалистиг диалектика методун боттарының бүгү-ле шинчилелдеринге ажыглап, политиктиг практикага, коммунистерниң стратегиязын болгаш тактиказын ажылдап кылырынга материалистиг диалектиканы үргүлчү барымдаалап келгеннер.

XX вектиң эгезинде ниитилел бодалынга, ажылчын шимчээшкининге чыпшынып алган дыка хөй ажылдакчыларга (олар боттарын социалистер, харын-даа марксистер деп адап турганнар) салдар чедирип турар апарган идеалистиг болгаш метафизиктиг бодалдарны Ленин бодунуң ажылдарынга сойгалаан. Ийиги Интернационалдың баштыңнары болгаш өске-даа оппортунистерниң революстуг диалектиканы эволюцияның чегенчиг теориязы-биле солуур дээн, ону принцип чок аңаа-ла бир чүүл болдурар дээн оралдажышкыннарын ол көргүспушаан, марксизмниң удурланыкчыларын чылча шапкан. Ленин диалектиктиг материализмни улам ындай хөгжүткен. Ниитилел амыдыралын анализтээринге Маркстың методун ажыглааш, ол чаа эпоханың дүрүм ёзугаар чүүлдерин болгаш шимчедикчи күштерин тодараткан. Энгельстиң өлгениниң соонда эртемниң, ооң иштинде бойдус эртемниң, хөгжүлдезиниң бергени эң чугула чүүлдерни Ленин ниитилештирип анализтээн. Чогум-на ынчангаш марксисчи философияның ленинчи үе-чадазы ооң хөгжүлдезинге тергиин улуг салыышкын болур.

Чаа байдалдарда Ленинниң байдакшытканы **марксисчи политиктиг экономия** капитализмниң буурап дүжериниң болгаш ону коммунизмниң солуурунуң чайлаш чогун экономика талазы-биле бүгү талалыг бадыткап турар.

Бодунуң «Империализм капитализмниң дээди чадазы» деп ажылы-биле Ленин Маркстың «Капиталын» уламчылаан. Ол дөрт харылзааны Ленин боду база чаңгыс эвес удаа демдеглеп турган. Чуртталгазының сөөлгү чылдарында Маркс биле Энгельс акционер ниитилелдерни сонуурган, оларны «бүдүрүлгениң чаа хевиринче шилчилгениң бир дээрезин» (Маркс К., Энгельс Ф. Чог. т. 25. кезек 1. ар. 481) деп адаан болгаш ээзи хой каны идеяларны болгаш баш удур бодалдарны, ылаңгыя чаа байдалдарда буржуаз кү-

ЧОГААДЫКЧЫ ИШТИҢ АЧЫЗЫ

Чоокта чаа СЭКП хооркомунуң хуралдаар залынга Кызыл хоорайның херээженнериниң отчет-соңгулдалыг конференциязы болуп эрткен. Хоорайның херээженнер чөвүлелиниң отчёттуг үеде чоруткан ажылының дугайында илеткелди хоорайның херээженнер чөвүлелиниң даргазы Л. М. Меткина кылган.

Хоорайның херээженнери, бүгү совет херээженнер-биле бир дөмей, республиканың мурнунда салдынган экономиктиг, социал-политиктиг болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларының күүселдези дээш идепкейлиг демисежип турар.

Бөгүн найысылалдың бүдүрүлгелериниң янзы-бүрү адырларында ажылдап турар 14 муң ажыг херээженнер 66 херээженнер чөвүлелдеринде бактаап турар. Улус ажыл-агыйында хаара туттунган херээженнерниң саны чыл келген тудум өзүп орар. Хоорайның улус ажыл-агыйында херээженнер ажылдавайн турар чаңгыс-даа адыр чок. Харылзаада, садыгда, ниитиниң чемненилгезинде, кадык камгалалында, культура албан черлеринде ажыл-ишчилерниң хөй нуруузу херээженнер. Оңгу беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери база продукцияның шынарын дээш калбарган Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжында хоорайның 8 муң херээженнери идепкейлиг киржип турар. Оларның 5 муңу күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр шимчээшкинде киржип турар. 1978 чылдың улус ажыл-агыйының планын чедиишкинниг күүсеткени дээш Кызыл хоорайны бүгү россияның чарыжының тиилекчизи кылдыр санааш, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаан турган. Кызылчыларның күш-ажылчы ол чедиишкининде хоорайның ажыл-ишчи херээженнериниң үлүг-хуузу эвээш эвес.

Улус депутаттарының хоорай Совединиң депутаттарының 47 хуузу херээженнер. Депутаттар, 48-ки тудуг эргелелинде маляр В. Б. Борбак-оол, күрбанкының хоорай салбырының эргелекчизи К. К. Снегирёва, № 1 столоваяның кондитери А. С. Попова, хоорайның улус судунуң даргазы Р. В. Цуканова болгаш оон-даа өскелер хоорай Совединиң составынга 2—3 чыыш улаштыр соңгудуп турар. Кызымак ажылы-биле олар соңгукчуларның хүндүткелин чедип алган.

Боттарының бүдүрүлгелеринде херээженнер чөвүлелдеринде удуртулганы күштелдирип, оларга боттуг дузаны чедирип, деткип турар партия эге организациялары эвээш эвес. Ыйангыя автосептелге заводунда (секретары Е. Н. Балабанова), аъш-чем садыында (секретары К. Г. Князева), сүт комбинадында (секретары В. А. Чихачева) парторганизацияларны илеткелди онзалап адаан.

Хоорайның кайгамчыктыг күш-ажылчылары ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Р. Ф. Григоровичтиң, садыгның алдарлыг ажылдакчылары Е. Н. Аракчааны, Л. Т. Салчакты, кадык камгалалының тергиинери, хоорай Совединиң депутаттары М. М. Чанзанны, Л. И. Верещагинаны. Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, № 14 школада өөредилге эргелекчизи И. В. Зубованы, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, хоорайның харылзаа салбырының телефонизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң президиум кежигүнү М. Г. Мамаеваны чоргаарал-биле адап турар бис.

Хоорайның бүдүрүлге, албан, организация черлеринде херээженнер чөвүлелдериниң аразынга социалистиг чарыш чыл бүрү организастаттынып келген. Эрткен чылдың түңнели-биле республика эмнелгезиниң херээженнер чөвүлели (даргазы С. М. Симакова), аъш-чем садыының—(даргазы Т. И. Базарева), сүт комбинадының—(даргазы Н. И. Бисярина) эң эки болгаш шаңнал бижиктер, акша-биле, а ол херээженнер чөвүлелдериниң даргалары өртектиг бараннар-биле шаңнаткан.

Отчёттуг үениң дургузунда хоорайның херээженнер чөвүлели эвээш эвес ажылдарны чоруткан. Чижээ, даараныр фабриказының мурнакчыларынга тураскааткан «Чүрээмниң ханызындан» деп кежээ, Салчак Тока, Интернациональная кудумчуларның байырлалы, Делегейниң уруглар чылынга тураскааткан конференция, «Бистиң планетаның ээлери—уруглар» деп девиэтиг уруглар фестивалы бедик деңнелге эрткен. Чыл бүрү чечек делгелгезин эрттирери чаңчыл апарган.

Херээженнер чөвүлелиниң активиниң чүткүлдүг ажылының ачызында, чугула объектилерниң бирээзи—школа кухнязы ажыглалга кирген болгаш амгы үеде хоорайның школаларын продукция-биле четчир кылдыр хандырып турар.

Школа назыны четпээн уруглар албан черлери ам-даа чединмес. Амгы үеде ажылдап турар 33 уруглар албан черлеринде 4700 уруг бар. Ол дээрге школа назыны четпээн бүгү уругларның 51,2 хуузу-дур. Ээлчегде 3100 уруг туруп турар. Ол дээрге-ле 2000 хире не херээженнериниң хөй-ниитиге ажыктыг ажылга киржиринге шаптыктап турар-дыр.

Ниитилелге ажыктыг ажыл кылырындан оспаксыраар, арага-дарыже хандыкшыыр, уруг-дарыының кижизидилгезинге сагыш салбас ийи, чаңгыс төлеп чок иелерниң барын буруу шаап, оларның-биле кижизидилге ажылын улам күштелдирериниче конференция кичээнгейни угландырган.

Конференцияга В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 110 чылынга уткуштур херээженнер чөвүлелдериниң аразынга социалистиг чарыш дугайында хоорайның херээженнер чөвүлелиниң республиканың бүгү херээженнеринге кыйгырыын хүлээп алган.

Хоорайның херээженнер чөвүлелин 19 кижи составтыг кылдыр соңгаан. Даргазынга культура килдизиниң эргелекчизи М. И. Буянованы соңгаан.

В. САТ.

Бөмбүрзектиң судалы

СЭТА-НЫҢ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

ЧАА-ЧАА ЧЕДИИШКИННЕРЖЕ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң чуве чугаалааны СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң түңнелдери, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ол түңнелдериниң демдээ-биле эрткен сессиязы делегейниң хөй-ниитизиниң кол кичээнгейинде турбушаан. Совет удуртукчу күрүне талазы-биле мерген угаанныг болгаш политика талазы-биле өттүр көрүкчү чоруу-биле бодунуң чугаазынга оңгу беш чылдың дөрт чылының дургузунда совет кижилерниң тургузукчу ажылының түңнелдеринге ханы болгаш бүзүреңдиг анализти марксисчи-ленинчи туруштардан берип, коммунизм тургузуушкунунуң амгы үе-чадазында ажыл-чорудулганың делгеренгей программазы-биле партияны болгаш чонну чепсеглээн деп, даштыкы парлалга, даштыкы чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниитичи ажылдакчылары онзалап демдеглевишаан.

Бодунуң чугаазынга совет удуртукчу Совет Эвилелиниң кайгамчык улуг чедиишкиннеринге тодарадылганы берген деп, Болгарияның **«Работническо дело»** солуну бижээн. Ол чугаа чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннерже коммунистерни болгаш бүгү совет улусту сорук кииери маргыш чок.

Л. И. Брежневтиң чугаазында кирген чүүлдер болгаш түңнелдер 1980 чылдың планын күүседир талазы-биле партия, күрүне, ажыл-агый органнарының, профэвилел болгаш комсомол организацияларының ажыл-чорудулгазының үндезини болу бээри чигзиниг чок деп, Кубаның **«Гранма»** солуну бижээн. Чурттуң ажылчыннары болгаш колхозчулары, интеллигенциязы, бүгү ажылчы чоннары ленинчи партияның удуртулгазы-биле совет Төрээн чуртунуң экономиктиг күчүзүн улам ыңай быжыглаар дээш боттарының күженишкиннерин улгаттырып, оңгу беш чылдың сөөлгү чылын — 1980 чылды коммунистиг тургузуушкунуң бүгү участоктарынга чаа-чаа чедиишкиннери-биле демдеглээр дээрзинге СЭКП ТК-ның Пленумунуң киржикчилери болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары быжыг бүзүрелин илергейлээн деп, ол солун демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Пленумунга Л. И. Брежневтиң чугаазы «совет экономиканың хөгжүлдезиниң түңнелдерин кончуг улуг көдүрлүүшкүннүг болгаш ооң-биле кады кончуг шүгүмчүлекчи ёзу-биле түңнээринге чүмү-биле тураскааттынган болду» деп, Францияның **«Юманите»** солуну бижээн.

Совет Эвилелиниң экономиктиг хөгжүлдезиниң сорулгаларын СЭКП ТК-ның Пленумунуң киржикчилериниң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының чугаалашканы ажыл-ишчи, боттуг бүдүштүг болган деп, америк парлалга демдеглеп турар.

Сөөлгү он беш чылда ССРЭ-ге электроэнергия ажылдап үндүрери болгаш нефть тывыжы барык үш катап өскен. Совет Эвилели одаар чүүлдүн болгаш чиг-эттиң дыка хөй хевирлерин тывар, шойну болгаш каяны, цементини болгаш минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрер талазы-биле делегейде кол черни ээлеп турар деп, америк **«Балтимор сан»** солуну айыткан. Сөөлгү дөрт чылда Совет Эвилелинде тарааның чылда ортумак ниити чыылдазы 27 миллион тонна көвүдээн деп, ол солун бижээн. Л. И. Брежнев бодунуң чугаазынга дыка хөй чаа эки медээлерни совет кижилерге дыңнаткан. Чижээлээрге, сөөлгү дөрт чылда Совет Эвилелинге 423 миллион дөрбелчин метр чуртталга шөлүн туткан, а чоннуң кижи санынга онааштыр боттуг орулга ол-ла үениң дургузунда 13 хуу көвүдээн» деп, **Ассошиэйтед пресс** агентилел дамчыткан.

ИРАК. Делегейниң Багдад ярмарказы ирак найысылалга улуг чедиишкинниг эрткен. ССРЭ-ниң көргүзүг чүүлдерин 20 ажыг даштыкы садыг каттыжыышкыннары белеткээн. Совет павильонунуң стендилеринге болгаш ажык шолдеринге уруглар ойнаарактарындан болгаш почта маркаларындан эгелээш, тракторларга, аар чүък сөөртүр машиналарга база космос техниказынга чедир беш муң хире көргүзүг чүүлдерин делгээн. Ярмарка үезинде үлетпүрнүң янзы-бүрү бараанарын ССРЭ-ден садып алыр дугайында ирак фирмалар хөй керээни чарган.

ЧУРУКТА: совет маркалыг станоктар-биле ярмарканың көрүкчүлериниң таныжып турары.

А. ГОЛОВАСТОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникасы.

ВКП ТК-ның доктаалы

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының Секретариады Вьетнам биле Совет Эвилелиниң аразында дипломаттыг харылзааларны тургусканының 30 чыл оюн байырлап эрттирериниң дугайында доктаалды хүлээп алган.

Ол ой болза Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске күрүнелерниң улустары-биле найыралдың, эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш акы-дуңмалышкы кады ажылдажылганың харылзааларынга чугула болуушкун болур деп, ол документиде айыткан. Ол тураскаалдыг хүннү байырлап эрттирери Советтер чурту-биле найыралдың болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганың харылзааларын улам ыңай быжыглаарынга бараан болур. Француз колонизаторларга, америк империалистерге болгаш кыдат экспансионистерге удур ооң демиселиниң үезинде вьетнам улуска акы-дуңмалышкы социалистиг чурттарның улуг болгаш дээштиг дузаламчызын чугаалап турар хемчеглерни ап чорудар.

Үре-түңнелдиг кады ажылдажылга

АДЕН. (СЭТА). Йемен Улус-Демократтыг Республиканың бешки можузунуң төвү Эль-Мукалла хоорайда Совет Эвилелиниң техниктиг болгаш экономиктиг дузаламчызы-биле туткан балык консерва заводун ажыглалга кирген. Хамаарышпас чоруктуң чылдарының үезинде тудуп тургускан ол адырда баштайгы үлетпүр бүдүрүлгезиниң продукциязын республиканың чурттакчы чонунуң иштики хереглелин хандырарынга, а чамдыызын дашкаар үндүр садарынга ажыглаар.

Заводту ажыглалга кииргени-биле холбаштыр болган байырлыг митингиге чуве чугаалааш, Йемен Социалистиг партияның ТК-зының Политбюро кежигүнү, ЙУДР-нуң балык байлааның министри Анис Хасан Яхья чуртка онза чугула ол заводту ажыглалга кииргени болза ССРЭ биле ЙУДР-нуң аразында хөгжүп турар үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың чаа бадыткаашкыны болур деп демдеглээн. Балык консерва заводун тударынга болгаш ажыглалга кииреринге белеткээринге киришкен совет специалистерниң күш-ажылын ол бедик-биле үнелээн.

Митингиге ЙСП ТК-ның чиңгине секретары, Дээди улус чөвүлелиниң Президиумунуң даргазы А. Ф. Исмаил, республиканың өске-даа удуртукчулары, а ол ышкаш ында найыралдың аян-чоруун кылып келген Социалистиг Эфиопияның Түр шериг административтиг чөвүлелиниң даргазы Менгисту Хайле Мариам киришкеннер.

Чөңгээлээшкиннер соксаваан

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам-кыдат кызыгаарда боо-чепсектиг чөңгээлээшкиннерни кыдат эрге-чагыргалар үргүлчүлевишаан.

ВИА вьетнам информация агентилелиниң дыңнадып турары-биле алырга, ноябрь 23 болгаш 24-те кыдат солдаттар Хатуен можуда Вьетнамның девискээринче хөй удаа шургуп кирип, вьетнам шериг кезектерин болгаш элээн каш чурттакчылыг суурларны боолаан. Дараазында хүн олар Доирван можуда кызыгаар чоогунда ийи көдээ суурже халдаан болгаш аъш-чем складтарын үптеп алгаш барганнар.

Ноябрь 26-да кыдат шериглерниң кезектери Хоанглиеншон ног можуда вьетнам девискээрже шургуп кирген болгаш Мномгкхыонг можуда суурларның бирээзинче халдааннар. Вьетнам кызыгааржылар болгаш ол черниң чурттакчы чону кызыгаар үрекчилеринге ойтур шавыышкынны бергеш, оларны дезип чоруурунче албадапкан.

Кургаг чер кызыгаарынга чөңгээлээшкиннер-биле кады кыдат самолёттар ноябрь 19-тан 21-ге чедир Вьетнамның агаар делгемиинче шургуп кирип, Хатуен можуга 15-тен 20 километр чедир ханылап кирип турган.

Кыдаттың чагырыкчы бөлүктери ВСР-ге удур боттарының агрессчи хөделиишкиннерин доп-дораан соксадыр болгаш боттарының чөңгээлээшкиннериниң шыңгыы үржуктары дээш долу харыысалгалыг болур ужурлуг деп, ВИА онзалап демдеглээн.

ЧАҢГЫС ЭВИ ДЭЭШ

КАРАКАС. (СЭТА-ның корр) Даштыкыда хөделип турар уругвай улустуң демократтыг кол организацияларының төлээлекчилериниң ужуражыышкыны ол чуртта тергиидеп турар реакцылыг ёзу-чурумга удур демисежип турар Уругвайның партриотчу күштериниң өзүп турар чаңгыс эвиниң демдээ-биле эрткен. Ужуражыышкынга калбак фронтунуң (ында Уругвайның компартиязы болгаш чамдык өске-даа депшилгелиг политиктиг организациялар кирип турар), чамдык өске партияларының, эң улуг профэвилел каттыжыышкынының — ажылчы чоннарның национал конвентизиниң, а ол ышкаш Уругвайның улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазының Венесуэла комитединиң делегаттары киришкен. Чыылганнар Уругвай реакциязының кем-буруулуг херектерин шиитпирлии-биле буруу шапкан болгаш террорну доп-дораан соксадырын, кижиниң эргелерин чуртка катап тургузарын, а ол ышкаш эрге-чагыргаларның «ис чок читкен» деп чарлаан патриоттарының дугайында медээни парлаарын негээн.

Ужуражыышкынның киржикчилери бүгү уругвай улуска кыйгырыгны хүлээп алган. Ында истеп-сүрүкчү ёзу-чурумну дүжүрер дээш чаңгыс аай патриотчу фронтуну тургузарынче кыйгырган. Уругвай патриоттарның удурланыышкын шимчээшкинин бастырбаан деп документиде айыткан. Хүн келген тудум ол шимчээшкин күштелип турар болгаш демократия база хосталга дээш кызымаккай демисежиринге долу шиитпирлиг. Бүгү уругвай демократтарның хүлээлгези болза эчис сорулганы чедип алыры-биле — тус черниң болгаш даштыкы кулданыкчыларның тергииделинден чуртту хостаарын чедип алыры-биле боттарының хүрээлеңин сырый каттыштырары болур — деп түңнелинде онзалап демдеглээн.

Е. АЛЕКСЕЕВ.

Иран-америк харылзааларга

ТЕГЕРАН. (СЭТА). Иран найысылалда АКШ-тың политиказынга удурланыышкынның хөй кижи киржилгелиг чыскаалдары уламчылавышаан. Ноябрь 30-де эрткен чыскаалдарга миллион ажыг ираннар киришкен. Олар шаханы иран эрге-чагыргаларга хүлээдиририн болгаш ооң чондан үптеп алган хөреңгизин эгидерин негеп турган.

«АКШ-тың президентизи болгаш өске-даа албан кижилери шахты, кижизиг чорукту удуртулга болдургаш, дербейн турар деп санавайн турар бис —деп, даштыкы корреспондентилерге интервьюзунга аятолла Хомейни медеглээн. — Бир эвес олар херек кырында кижизиг чорукту сагып турар турган болза, 35 миллион ираннарны экономиктиг бүзээлээшкин-биле бүргеп, ашка таварыштырар, харын мырыңай Иранга удур дайын өөскүдер бис деп чугаалавас ужурлуг ийик. Херек дээрге оларның кижизиинде эвес. Ооң кол чылдагааны Каттышкан Штаттарның саттыныкчы шахтың дузазы-биле кандыг бужар-бак үүлгедиглерни кылгылааның боттарының бодап билип турарында дизе частырыг чок боор».

«Бир эвес Каттышкан Штаттар иран улуска шахты тудуп бээр болза, Иран туттурган американнарны, олар кем-херек үүлгедикчилери боор турар-даа болза, хостап салыр» деп, Хомейни база катап чугаалаан. Иранның чурт баштыңчызы барын чүктүң парлалгазында иран революцияга хамаарыштыр үнүп турар үш удуруму чүүлдерге хамаарыштыр бодунуң сагышсыралын илереткен.

ПАРИЖ. (СЭТА). Бир эвес Каттышкан Штаттар Иранче чепсектиг холгаарлаашкынны эгелээр болза, ол бүгү девискээрге дайын оду кыптыгар деп чүвени олар билир деп, Франс Пресс агентилелинге интервьюзунга ында чеде берген Иранның ислам революсчу чөвүлелиниң делегациязы медеглээн. Вашингтон кес кырынга чыгаашкынның политиказын удаа-дараа ажыглап турар. Чүл дээрге чамдык девискээрлерге дүшкүүрлүг чорукту байгы бар шаа-биле күштелдирип тургаш, оортан бодунга кончаалыг ажыкты үндүрүп алырын олар кызыдып турар.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). «Шахка бис кажан чоруй баарын айытпас бис, ол чоруй барзын деп күзевейн-даа турар бис. Ол баарын, кээрин болу шиитпирлээр эргелиг»— деп, Ак бажыңның парлалга талазы-биле секретары Дж. Пауэлл чугаалаан.

Иранның хааны чораан шах Мексикага баар дээн деп парлалгада кестүп келген медээлер-биле холбаштыр ол чурттуң чазаа ооң кээринге чөпшээрелди бербес деп чарлаан. «Хуусаазы декабрь 9-та доостур чөпшээрелди Мексиканың чазаа узатпас» — деп, Мексиканың даштыкы херектер министри Х. Кастеньеда медеглээн. Шахка чөпшээрелди бээри Мексиканың национал эрге-ажыктарынга чүүлдешпес деп, министр тайылбырлаан.

Мексиканың чазааның АКШ-тың чазаан аймаарадыпкан шиитпирин тайылбырлап тура, «Вашингтон пост» солун «Мексиканың туружунуң шуут өскерилгенин» демдеглээн.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Нью-Йорк таймс» солун АКШ-тың Норфолктан (Вирджиния штат) шериг-далай баазазындан база бир авианосецтиң — «Форрестолдуң» Чер ортузу далайже «Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүкте америк шериг-далай күчүзүн быжыглаары-биле» үнүпкенин дыңнаткан.

Президент Дж. Картер Иранда америк туттурганнарны хостаарының тодаргай хуусаазын доктаадып, ол хуусааның иштинде оларны хоставас болза, АКШ Иранга удур шериг хөделиишкиннерин эгелээр дугайында медегелди кылган турарын негээн резолюцияны 54 конгрессменнер төлээлекчилер палатазынга кииргeн.

рүнениң ролюнуң дугайында чугаалааннар. Кол чүве чүл дээрге Маркстың «Капиталынга» даянып алгаш база капитализмни анализтээрин төөгүге үндезилээш, Ленин империализм дээрге капитализмниң дээди болгаш сөөлгү чадазы болур-дур деп түңнелге келгени болур. Ынчалзажок империализм эрги капитализмден тыптыр, ындыг болганда, капиталистиг формацияның хоойлуларындан-даа, ооң кол-кол харылзааларындан, ооң кол-кол онзагай чүүлдеринден-даа дашкаарлап шыдавас.

В. И. Ленин капитализмниң монополистиг үе-чадазының тергиин эки анализин кылган. Капитализмниң иштинге шиңгээдип алырының хууда капиталистиг хевири артпышаан турда-даа, бүдүрүлгениң ниитилештирилгезиниң канчаар-даа аажок өскенин бадыткап турар чаа-чаа болуушкуннарның хөгжүп турарын ол көргүскен. Бүдүрүлге мөөңнээшкининден монополияларның тыптыры капитализмниң амгы чадазында ниити болгаш кол хоойлу болурун бадыткаан. Чогум-на Ленин эң баштай күрүне-монополистиг капитализмниң тыптып кээриниң база хөгжүүрүнүң байдалын тодараткан. Монополияларның канчаар-даа аажок улуг күчүзүнүң буржуаз күрүне-биле канчаар каттыжып, тутчу бээрин ол көргүскен. Оон аңгыда күрүне-монополистиг капитализм дээрге социализмниң шуут-ла долу материалдыг белеткели болур, чүге дээрге ол бүдүрүлгениң бүгү талалыг ниитилештирилгезинге дорт чедире бээр дээрзин ол база айыткан.

Империализмниң ленинчи теориязы марксисчи-ленинчи партияларга билип алыышкынның болгаш революстуг хөделиишкинниң амгы байдалдарда бүзүреңдиг орук айтыкчызы болуп турар.

Коммунистиг болгаш ажылчын партиялар ук теорияга даянгаш, күрүне-монополистиг капитализмниң амгы хөгжүлдезинден үнүп кээп турар чөрүлдээлерниң аңгы-экономика утказын ханызы-биле тодарадып турарлар.

Ленин социализмниң политиктиг экономиязын бүгү талалыг ажылдап кылган. Ол социалистиг экономика тургузуушкунунуң кол-кол оруктарының дугайында өөредигни тургускан, социалистиг күрүнениң экономикага ролюн тодараткан, ниитилел күш-ажылын организастаарының айтырыгларынче, ажыл-агыйны чорударының методтарынче улуг кичээнгейни угландырып турган, чаа ниитилелди тургузарынга социалистиг чарыштың улуг ужур-дузазын ажыткан.

Эртемниг коммунизмниң сайзыралынга Ленинниң салыышкыны канчаар-даа аажок улуг. «Эрги делегейни шүгүмчүлеп тургаш, чаа делегейни тывар» деп чугаалап чораан Маркс биле Энгельстиң херээн гениалдыы-биле уламчылавышаан Ленин чаа эпохада социалистиг революцияның дүрүм ёзугааргы чүүлдерин шинчилээн, буржуаз-демократтыг революцияның социалистиг революцияже шилчииниң дугайында, ажылчын аңгының эвилелчилериниң дугайында, социалистиг революцияның шимчедикчи күштериниң, пролетариаттың демократтыг болгаш социалистиг сорулгаларын холбаштырарының дугайында, империализм үезинде капиталистиг хөгжүлдениң дең-дески эвезиниң күштелиишкининиң дугайында болгаш социализмниң эң баштай чаңгыс чуртка азы элээн каш чурттарга тиилеп болуруунуң дугайында өөредигни ажылдап кылган. Ол национал-колония айтырыгларын шинчилээн болгаш национал хосталгалыг шимчээшкинниң хөгжүлдезиниң оруктарын тодараткан. Социал-экономика талазы-биле хожудап калган чурттар делегей пролетариадының дузазы-биле капитализмни оюп эрткеш социализмче шилчип болур деп айыткан. Ленин чаа хевирниң партиязының дугайында, капитализмден социализмче шилчиишкин үезиниң дугайында өөредигни бүгү талалыг ажылдап кылган, коммунистиг ниитилелди тургузарының кол-кол үе-чадаларының дугайында билигни улам тодаргайлаан, марксисчи эртемге социализмниң «сайзыраңгай», «шуут быжыккан» үе-чадазының дугайында билиишкинни киирген, социализмниң үндезин артык күштерин көргүскен.

Бо бүгү ленинчи идеялар — амгы үеде чугула орук айтыкчызы, тайбың, демократия, социал депшилге, ниитилелди коммунистиг ёзу-биле чаартырының орук айтыкчызы болуп турар. Социалистиг революция дугайында ленинчи өөредиг амгы-даа үеде бодунуң күжүн болгаш ужур-дузазын чидирбээн. Чогаадыкчы марксизм-ленинизмге, чаа дуржулгага үндезилээш, коммунистиг болгаш ажылчын партиялар принципиалдыг түңнелдерни үндүрген. Олар дээрге делегейниң социалистиг системазының төөгү хөгжүлдезинге шиитпирлекчи чүүл апарганы, тайбың, демократия дээш капитализмни узуткаар болгаш социализмни тургузар дээш ажылчын аңгының, бүгү ажылчы чоннарының демиселиниң аргаларының өскениниң дугайында, пролетар революциязының хевирлериниң хөйүнүң, амгы үениң революстуг кол күштериниң бот-боттары-биле холбашкааның, революстуг чорудулгага Коммунистиг партияның ролюнуң бедээниниң дугайында түңнелдер болур.

Марксизм-ленинизм амгы үениң идейлиг демиселиниң төвүнде туруп турар. Марксизмниң дайзыннары болгаш хажыдыкчылары ленинизмни чигзиниишкинге тургузарын, Маркс биле Ленинни удурланыштырарын, Ленинниң марксизмге салыышкынын чүгле Россияга хамаарыштырарын оралдажып турарлар. Олар чаңгыс аай марксисчи-ленинчи өөредигни аваа-ла тус-тус идеялар чыылдазы деп чугаалап, ону буржуаз теорияларның болгаш ажылчын шимчээшкининде янзы-бүрү оппортунистерниң хоозун бижимелдериниң «идеологтуг хойтпаа»-биле солуурун кызыдып турарлар. Анархистерниң база Бернштейн, Каутский, Троцкий дээн ышкаш марксизм-ленинизмниң дайзыннарының төөгүге ырадыр шывадаттырган үзел-бодалдарын диргизер дээр оралдажыышкыннар бар.

Марксисчи-ленинчи теория дээрге даап бодап каан чүүл эвес, ийи-чаңгыс генийлерниң боттанмас күзели эвес, а амгы үениң эң-не мурнакчы аңгызы — ажылчын аңгының чайгылыш чок эртемчи, чаңгыс аай бүдүштүг мировоззрениези-дир.

Ол мировоззрение, бирээде, кандыг-даа шажынчы, субъективтиг бодалдар, утопия-биле эптеш чок. Марксизм-ленинизмни ханызы-биле билип алганындан тыптыр үзел-бодалдар туружу угаан-бодал бектелгезинден кижини хостаар, амыдыралдың бүгү талаларынга угаанның болгаш хөделиишкинниң хосталгазын берип турар.

Ийиде, марксисчи-ленинчи мировоззрение делегейни объективтиг ёзу-биле, кандыг-даа «өске немелделер» чокка көргүзүп турар, боттуг амыдыралды ооң төөгүге хөгжүлдезин ёзугаар көргүзүп турар. Ол революстуг оптимизмниң мировоззрениези-дир.

Үште, марксизм-ленинизм ниитилел практиказындан, массаларның боттуг практиказындан тыптыр, оларга бурунгаар баар орукту чырыдып турар болгаш хөделиишкинниң программазы болур.

Дөртте, ниитилел хөгжүлдезиниң кол-кол угланыышкыннарын ажытпышаан, марксизм-ленинизм келир үениң, төөгү хөгжүлдезиниң оруктарын эртем ёзузу-биле баш бурунгаар билип алыр арганы берип турар.

Амгы үениң байдалын көрүп тургаш, Маркстың, Энгельстиң, Ленинниң баш бурунгаар бодаашкыннары кайы хире шынныг болганын мөгадавас арга чок.

Энгельс марксизм дугайында кончуг тода болгаш ханы чугаалаан: ол «улам ыңай шинчилээшкинниң даяныр чүүлү болгаш ооң-биле кады ол ук шинчилээшкинниң методу» болуп турар (К. Маркс, Ф. Энгельс Чог. т. 39, ар. 352). Революстуг теорияның болгаш методтуң чогум-на чаңгыс аайы марксизм-ленинизмни канчаар-даа аажок дээштиг болгаш бүгү-ниити утка-шынарлыг болдуруп турар.

Метод теориядан хоорлур болза, ол боттуг амыдырал-биле харылзаазын, холбаазын чидирип, аваа-ла хоозун, ужур элерткен чүүл апаар. А теория методтан хоорлурга, ол эреңгей чүүл апарып, дириг бодал чок болу бээр. Ленин теория «ёзулуг массалыг болгаш ёзулуг революстуг шимчээшкинниң практиказы-биле сырый харылзаалыгда» (т. 41, ар. 7) ам-на тургустунуп болурун онзалап демдеглеп чораан. Ол дээрге ниитилел хөгжүлдезиниң теориязы янзы-бүрү чурттарның боттуг амыдыралындан алган фактыларны мөөңү-биле анализтээринге үндезилеттинген болгаш оларны ниитилештирип, ооң күсели-биле бодунуң утка-шынарын байыдар дээни ол.

Боттуг амыдыралды диалектика-материалистиг методология ёзугаар билип алыры бистиң делегей дугайында билиглеривисти чүгле ханыладыр эвес, харын ук методология бодунуң принциптерин байлакшыдар, а ол чорук эртемге болгаш практикага чаа-чаа делгемнерни ажыдар.

А. ЕГОРОВ,
академик, СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунуң директору.

(Уланчылыг).

АНТАРКТИДАГА БОЛГАН ОЗАЛ-ОНДАК

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чаа Зеландияның «Эйр Нью Зиланд» ужар чүүл компаниязының чуура дүшкен самолёдунуң дириг пассажирлерин азы экипажтың кежигүннерин тыппааның дугайын Антарктиданың Росса ортулуунга чедип келген дилеп тывыкчылар дыңнатканнар. Америк бүдүрүлгениң «ДС-10» самолёду Мурнуу полюсче черге хонмайн ужуп чоруткан. Ооң иштинге 257 кижи чораан. Пассажирлерниң аразынга Япониядан, Англиядан, АКШ-тан, Канададан болгаш Чаа Зеландиядан туристер чораан.

Самолётту ооң-биле радио-харылзаазы үзүлген болгаш Чаа Зеландияда Крайстчерч хоорайның аэропортунче ооң ээп келир хуусаазы эрткен соонда дилеп эгелээн. «ДС-10» самолёттуң бузундуларын АКШ-тың шериг-далай күштериниң самолёдунуң ужудукчузу Эребус вулканның ийлеринден тыпкан. Ооң соонда Антарктидада Мак-Мердо деп америк станциядан ынаар вертолётка чаа-зеланд альпинистер бөлүүн чоруткан. Олар черге кээп дүшкеш, часты берген самолёттуң чүгле өртенип калган кезектерин болгаш өлген кижилер сектерин тып алганнар.

«ДС-10» самолётту бүдүрүп турар «Макдонелл-Дуглас» деп америк корпорацияның төлээлекчилери озал-ондак болган черже ооң чылдагаанын тодаргайлаары-биле эксперттер бөлүүн чоруткан деп дыңнаткан. Антарктидага болган ол халап болза хамааты ужар чүүлдүң төөгүзүнде болган эң улуг дөрт озал-ондактың бирээзи болгаш «ДС-10» самолёт-биле бо чылын болган үшкү озал-ондак болган.

1974 чылда Парижтен ырак эвеске ол самолёттуң үрелгенииниң түңнелинде 346 кижи өлген. Бо чылдың май айда Чикагонуң О' Хэйр аэропортунга болган халап үезинде 273 кижи өлген. Ооң соонда ол самолёттарның бүгү ужудуушкунун хораан турган. АКШ-ка болган ол эң улуг халаптың соонда чоруткан истелге моторларны быжыглаанында четпестер барын илереткен. Ынчалза-даа удавааңда «ДС-10» самолёттарның ужарын база катап чөпшээрел каан.

Турисчи оруктар
№54

ЧАЙГЫЗЫН ТҮҢНЭЭН

Кызыл чоогунда Ондум дагларынга сес команда туристээриниң техниказының талазы-биле маргылдааларга киришкен. Кызылдың «Демир-Сал» турисчи клувунуң өөредилге-белеткел кылыр базазының бажыңының чанындан ол эгелээн, ооң арай ындында кызыы кашпал кырында 10 метр бедикте аргамчыны шөйүп каан. Ооң-биле кызааны кежип алгаш, чалымнарлыг черлерни эртери көрдүнген. Команда бүрүзү кудургайны базар, «балыглаңган кижини» чедирери, майгынны кагары дээн ышкаш негелделерни күүседир. Ол ышкаш турисчи дөйнарны баглаары, баштайгы дузаны чедирери маргылдааның негелделеринде база кирген. Эң-не нарын хевир—саң дорт хананы куду спортчу арга-биле бадары болган. Республикага бир дугаарында ындыг нарын орукту туристер эрткен. Агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок болуп, харлыг чаъс чаап, хадып-даа турза, маргылдаа чедиишкинниг эрткен. Бо чылдың чемпионнары Кызылдың «Демир-Сал» клувунуң командазының кежигүннери Николай Ярлыков, Олег Эфендиев, Константин Вийьковский, Андрей Цеулин олар болганнар. Ийиги черни Кызылдың хыналда-камгалал отрядының командазы, үшкүзүн Ак-Довурактың «Мөңгүлек» клувунуң төлээлери алган.

1979 чылдың чайгы сезонун чазып-эптеп алыр байдаркаларга хөй хүнүң чарыжы-биле дооскан. Ол чарыштың киржикчилери Бүрен база Каа-Хем хемнерге ийи чүс хире километр хемчээлдиг орукту эрткеннер. Суг оруунга маргылдаага республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң, автоорук техникумунуң, «Демир-Сал» клубтуң экипажтары база Усть-Илимден келген аалчылар киришкен. Спортчу демиселдиң түңнелин Кызылда «Азия төвүнүң» тураскаалының чанынга үндүрген. Маңаа солун маргылдааның баштайгы чемпионнары, аныяк эмчилер—Андрей Журавлёв, Александр Маслик оларны шаңнаан. Ийиги черни автоорук техникумунуң экипажы, үшкү черни Усть-Илимден келген аалчылар чаалап алган.

Чайгы спорт сезонун туристер ынчаар дооскан, ам олар кыжын эртер аян-чоруктарга киржирлер.

Х. БАЙ-КАРА.

АЙЫЛ ЧОК ЧОРУУН ХАНДЫРАР

Тываның чараш бойдус чуруумалдары, меңги баштыг бедик даглары, терең болгаш шапкын хемнери туристерниң кичээнгейин хаара тудуп келген.

Совет Эвилелиниң дыка хөй республикаларының, областарының, хоорайларының ажылчыннары, албан-хаакчылары, студентилери боттарының шөлээзинде, дыштанылгазында бистиң республикага кээп, ооң бойдузу, дириг амытаннары, экономиказы болгаш культуразы-биле улуг сонуургалдыг таныжып турарлар.

Республикага келген аалчыларның база бистиң аян-чорукчуларывыстың поход үезинде айыыл чок чоруун хандырар сорулга-биле 1969 чылда Тыва АССР-ниң девискээринге турисчи хыналда-камгалал албаның тургускан.

Амгы үеде бисте хыналда-камгалал албаның ийи отряды бар. Бирээзи Кызыл хоорайда тургустунган. Чөөн Саянга, Тожу ооражынга, Сеңгилен сынынга туристээннерниң айыыл чок чоруун ол хандырар. Өскези Ак-Довуракта ажылдап турар. Барыын Саянга, Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга районнарының девискээринге барган аян-чорукчуларга ол дузалаар. Оон аңгыда Кунгуртугда, Тоора-Хемде, Хамсырада хыналда-камгалал постуларын тургускан.

Камгалал отрядтарының болгаш постуларының кежигүннери хөй-нииити эгелээшкин-биле ажылдап турар.

Олар кадыр даглыг, шапкын суглуг берге черлерге дилелге-камгалал ажылдарын чорударынга тускай белеткелди эрткен, берге походту чорудар арга-дуржулгалыг кижилер болур.

Кызылдың хыналда-камгалал отрядында 20 хөй-ниитичи-камгалакчы бар, дилелге-камгалал ажылдарын чорудар тускай дериг-херекселдер-биле олар дериттинген.

Хыналда-камгалал албаны хөй-ниитичи-камгалакчы белеткээр хүлээлгелиг. Ынчангаш чылдың-на камгалакчылар-биле семинарларны, бижыглаттынган девискээрге өөредилге-белеткел чыыштарын чорудуп турар бис.

Бистиң камгалакчыларывыс Шапшал, Цаган-Щибэту, Чөөн Саян сыннарында аян-чорук чорудар черлерни эки өөренип, шинчилеп көрген. Моон соңгаар республиканың өске даглыг районнарын өөренип көөрүн уламчылаар.

Сугга дүшкеннерни камгалаарының бөлүү шапкын болгаш шаптараазыныг суг оруктарлыг Бии-Хемни, Хамсыраны, Кызыл-Хемни, Каа-Хемни шиңгээдип алган. Бергезиниң талазы-биле дээди чадага хамаарыжыр Баш-Хемниң суг оруун республиканың туристериниң аразындан бир дугаарында бистиң сугга дүшкеннерни камгалаар бөлүүвүс эрткен болгаш өөренип көрген.

Хыналда-камгалал албаның кадрларын белеткээринге Кызылда «Демир-Сал», Ак-Довуракта «Мөңгүлек» турисчи клубтар биске улуг дузаны чедирип келген. Олар сөөлгү чылдарда туризм талазы-биле ССРЭ-ниң бир спорт мастерин, 10 кандидатты, 20 бирги разрядчыны белеткээн. Бо мергежилдиг аян-чорукчулар хыналда-камгалал албаның отрядтарының кежигүннери болуп турар. Оларның аразында дуржулгалыг С. Мельниченко, О. Зайцев, С. Огнев, В. Загвоздкин, И. Обухов, И. Горбунов, А. Мельников бар.

Хыналда-камгалал албаның кежигүннери чүгле туристерниң айыыл чок чоруун камгалаар эвес, дагларга, тайгага болгаш сугга айыылга таварышкан кижилерге чогуур дузаны чедирер хүлээлгелиг. Суг-камгалал станциязының, автоинспекцияның ажылдакчыларынга, автомобиль оруктарынга озал-ондакка таварышкан кижилерге, тайгага аскан аңчыларга чаңгыс удаа эвес дузаны чедирип, ниитиге дузалыг ажылдарны база кылып турарлар.

Республиканың хыналда-камгалал албаның ажылын моон соңгаар улам экижидер хемчеглерни ап турар бис.

К. ЧАДАМБА,
хыналда-камгалал албаның начальниги.

ТЫВАНЫҢ ДЕЛГЕМНЕРИНДЕ

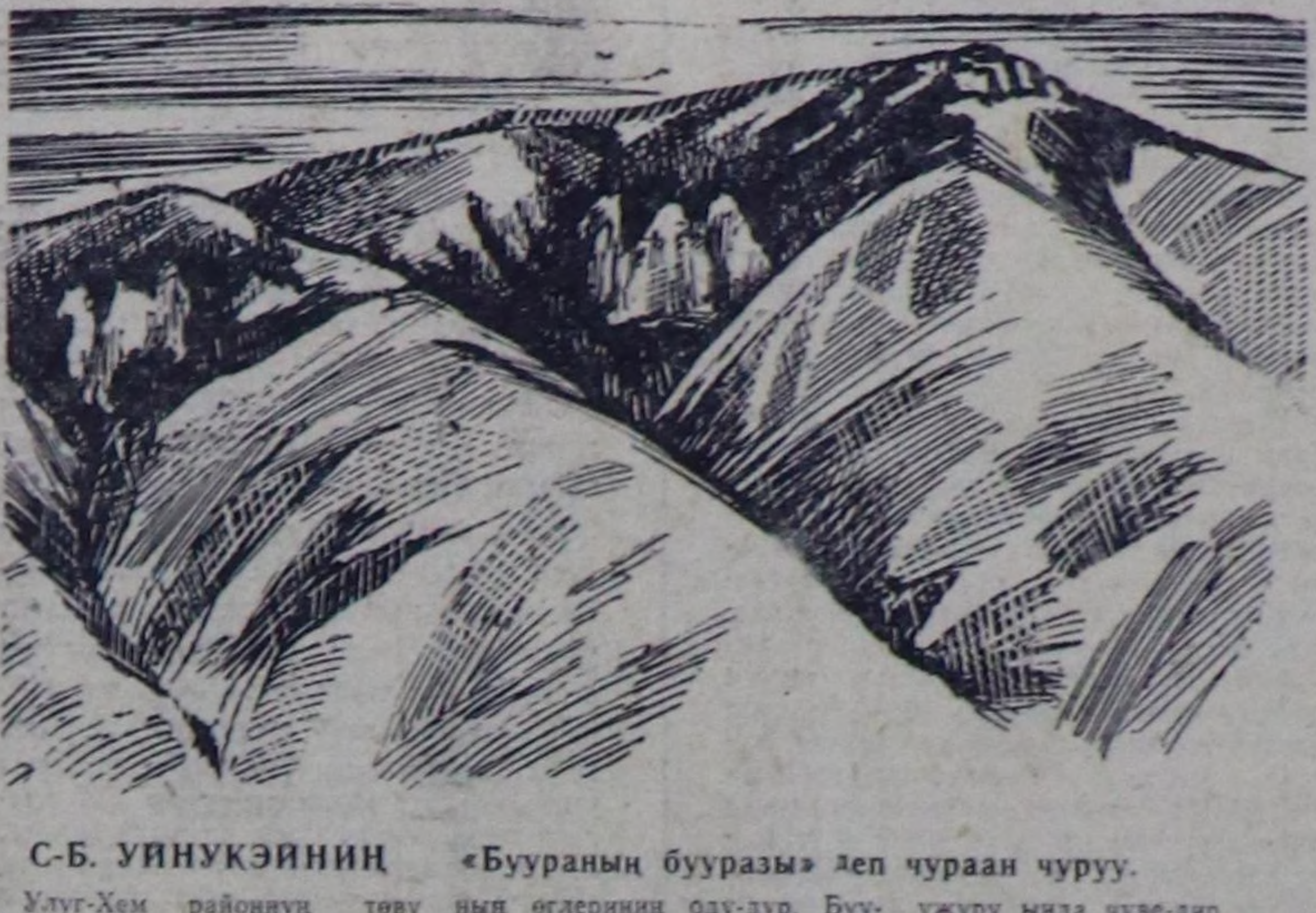

С-Б. УЙНУКЭЙНИҢ «Бууранын бууразы» деп чураан чуруу.

Улуг-Хем районнуң төвү Шагаан-Арыг хоорайдан Улуг-Хем ындынче көөрге, Буура деп аттыг улуг-чаагай даг көстүп турар. Ол дээрге, Тываның эң бедик дээн дагларының бирээзи. Буура даа далай деңнелинден ийи муң метр ажыг бедий берген турар. Ону баарындан көөрге, кижи-даа үнүп шыдавас, дыка кадыр-берт ышкаш кылдыр сагындырар. Шынында Бууранын кырынче аъттыг, чадаг-даа кижилер үне бээр оруктарлыг. Шаанда ооң кырынга Улуг-Хем унунуң чону көжүп үне бергеш, чайлаглап-даа турганнар. Ынчан караңгы дүнелерде дээрде чылдыстар-биле кожа оттар көстүп тургулаар. Ол болза чайлаглап үне берген аалдарның өглериниң оду-дур. Бууранын кыры аът безин чарыштырып болур оргу-дески болгаш делгем одар-белчиирлиг.

Ол дагны чогум чүге Буура деп адап кааныл деп айтырыг солун бооп турар. Хоочуннарның чугаа-соодундан алырга, ону Буура деп адап каан чылдагааны ооң бетиң ийинде үнген оът-сиген, чаптылган ыяштар теве ышкаш чурумалды тургузуп турарындан ону ынчаар адаан боор турар. Шынап-ла чайгы үеде Бууранын бетии талакы сыннарын көөрге, теве ышкаш ийи овур-хевирин эскерип болур. Мурнунда тевени «болаган», а соондаазын — «буура» деп чон чугаалап турар. Ынчангаш ол дагны Буура деп адаан-даа ужуру ында чүве-дир.

Бууранын бетии, Улуг-Хемче талазы калбак-делгем ховушөлдерлиг. Ол черлер мал-маган азырап өстүрүп болур шынааларлыг-даа. Шаанда аңаа шээр малды, ылаңгыя өшкүнү өстүрүп, чамдык кижилер — сарлыкты-даа малдап чораан. Чүге дээрге, Бууранын кадыр-берт, кадар оъттуг черлери оларга дыка таарымчалыг. Чогум-на ооң ужурундан Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» совхозу Буура баарынга анкор уксаалыг өшкүнү өстүрүп, азыраар дугайында перспективтиг планны кылып турар. Ында амгы үеде өшкү кадарчыларының коданнары безин көстүп келгилээн.

Дыштанылга — кадыкшылдың өңнүү

Эрткен чайын чаңгыс аалдан кезек башкылар Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг кодээ Советиниң девискээринде Кара-Суг аржаанынга дыштандывыс. Чоннуң чугаалажыры аржааннаар үези—июльдуң ийиги чартыы чүве. Бистер аңаа барып турувуста 30 шаа майгын турган. Ол черге 2—3 хонуп турувуста аржаанчылар шууржуп, майгыннарның саны 60—70 четкен.

Кара-Суг аржаанының турар чери онза чараш. Кадырның куду далашкан кылаң кара дамырак, кара дыттарлыг, кадыр хаяларлыг чарыкты куду сыстып, шулурткайнып бадып чыдар. Ооң бажында кезек черде хадың, тал, шиви, пөш дээш янзы-бүрү чадаң ыяштар, кат аймаа үнген.

Аржаанның адаанда хөнүп келген агымын чаңгыс черже коошталаап, каксырынга таарымчалыг кылдыр үш чара шоргалаан. Шоргалар адаанда шаараш ыяштарны эптиг кылдыр чазап кылгаш, улус кылаштаар орукту шалалап кааны таарымчалыг. Аржаанчыларның чадыр тиккен аяңының артында еле-көк болгаш чугай даштан бүткен ак баштыг тайга сыннар бедип үнген. Чадырларның чыпшыр чанында, эң көскү кадыр деспеликте «Дыштанылга —кадыкшылдың өңнүү» деп орус дыл кырында даштарны чыскаап салып тургаш бижээш, кырын манган ак кылдыр чугайлап каан. Бо сөстер кайы ырактан көскү, сагыш-сеткилге таарымчалыг, бойдустуң чайгаар бүткен чурумалын улам-на каастап турар. Ак-Туруг школазының эрес пионерлери дыштанып чораан хүнүнде ону тургузуп, бижип кылганнар болду.

Аржаанны арыг-шевер ап, ону улам-на дерип, таарымчалыг кылдыр эде кылырын, ооң чоок-кавызында арга-арыгны, кат-чимистиг, тоорукту пөштерни төтчеглеп үревезин болгаш аржаан чоогунга бок кылып аъш-чем аймаан октавазын дугуржуп албышаан, ол кыска-даа болза үениң дургузунда аржаан советиниң даргазын соңгуп алгаш турган бис. Хөй чон чыылган черге ол советти тургусканы черле ажыктыг болган. Ак-Туруг кодээ Советиниң күүскому аржаанчыларже кичээнгей салып, манза материалдар-биле дузалаан. Ооң-биле аржаанчылар база бир арыгланыр туалетти кылбышаан, аржаанның эрги шоргаларын чаартып, септээн. Аныяктар аянга ийи чагы кадааш волейбол ойнаар шелчүгешти база кылды.

Дыштаныкчыларның эр, херээжен аайы-биле аржаанга кирериниң шактарын доктаадып, хүн чурумун тургузуп, неделя санында санитар хүнүн чарлап, девискээрни аштап, арыглап, бокторны өрттедип, хөөп турган бис. Ак-Туруг девискээриниң лесниги аржаанчыларга хаап эвес кээп, оран-чурттуң ыяш, кат байлаам кайы хамаан чок төтчеглеп, үрегдевезиниң дугайында беседаларны кылып турган. Бо бүгү хемчеглер «Бойдусту камгалаары кижи бүрүзүнүң хүлээлгези» деп ниити принципке чагырткан.

Мурнуку чылдарга бодаарга, Кара-Суг аржаанынга бо чылын улуг, биче дыка хөй кижи дыштанган. Улуг-Хем районнуң ол чоок кавыда кодээ Советтери, совхозтар дирекциялары ол аржаанны ам-даа немей септеп, аңаа кээп турар чоннуң күжү-биле эргежок чугула чаглактарны дерип, кылдынган чүүлдерни үревезиниң хемчеглерин алырын аңаа чораан кижи бүрүзү идегеп турар.

Кара-Суг аржаан оруктан ырак эвес, аңаа кандыг-даа машина-техника чеде бээр. Шагаан-Арыгның, Чадаананың-даа автолавкалары аржааннааннарга эргежок чугула хлеб, чигир, дус дээш өске-даа бараанарны чедирип турары черле таарымчалыг, бо сагыш човангыр чорукту чон мактап турар.

А. БӨЛГҮМ-ООЛ.

АЛОЭ ЭМ БЕ?

Таңды районда Хову-Аксы суур чурттуг Т. С. Куулар редакцияже мындыг чагаа чоруткан: «Алоэ деп үнүштүң эм шынарының дугайында янзы-бүрү чугааларны дыңнаан мен. Ынчалза-даа ооң кандыг аарыгларга дузалыын, оон кандыг эмнер кылып турарын база ону канчаар тарып өстүрерин сонуургап чоруур мен. Алоэ дугайын солун дамчыштыр тайылбырлап бээрин диледи мен» Провизор Калдар-оол Калчанович Саттың тайылбырын моон адаанда парладывыс.

Алоэ (медицинада ону сабур деп-даа адаар) деп үнүштүң чурту Мурнуу Африкада саванна болуп турар. Ол хөй чылдыг, мөңге ногаан үнүш. Африкада өзүп турар алоэлерниң бедии 4 метр чеде бээр. Ооң дазылдары хөй адыр, черже ханы өзер. Күштүг дазылдар үнүштүң дорт узап өзеринге болгаш ооң унунга, бүрүлеринге хөй чулук тывыдырарынга кончуг дузалаар.

Бистиң чуртувуста алоэни Кара-Далай эриинде чымчак климаттыг Аджар республикада чаңгыс чылдыг үнүш кылдыр тарып өстүрүп турар.

Алоэ чылыгга ынак үнүш дээрзин билгеш, аңаа сонуургалдыг кижилер ону бажың иштиниң чечээ кылдыр өстүрүп, чамдыктары эм чүүл кылдыр хереглеп турар. Алоэниң чечээ кончуг чараш. Өкпең өңнүг узун-шөйбек чечектерниң чыды онзагай.

Эм болур шынарының талазы-биле алоэ солун үнүштерниң бирээзи. Ооң бүрүлериниң чулуундан сабур деп эмни бүдүрүп турар. Алоэниң сабур деп адының тывылган чылдагааны-даа бо. Сабур ийи янзы хевирлиг: капстың болгаш кюрасаонуң. Капстың сабуру шил дег кылагар, амданы ажыг. А кюрасаонуу—кара көк, амданы сула.

Сабур спиртке эстиичел. Ооң эзилдириишниң эвээш хемчээлинден ижин-шөйүндү аарыгларынга удур ижер эм кылып турар. Алоэниң чулуундан алган, кеш адаанче сыкыртыр эмнер карактың янзы-бүрү аарыгларынга, ижин-шөйүндүнүң оюлганнаар аарыгларынга, өкпениң болгаш өске-даа органнарның аарыынга удур дузалаар.

Академик Филатовтуң дуржулгазы-биле алоэниң чулуун 6—8 градус соокка болгаш караңгы черге 12 хонук тургусканының соонда, олче үнүш үзүн немеп тургаш, сметана хевирлиг хоюг эмни кылып турар. Ындыг эмнер өрттенген кештиң дүрген экириирине дузалыг. Алоэниң бүрүлеринден алган сыскынды сдук чүүл-биле кештиң ириңнелип, баксылаар дыка хөй аарыгларын эмнеп турар. Ынчангаш алоэден ап турар эмнер колдуунда бактерияларга удур дээштиг болуп турар.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ

КЫШКЫ СЕЗОН АЖЫТТЫНГАН

Эрткен воскресеньеде «Тайга» станциязынга «кижи бажы кизирт, аът бажы козурт» деп тыва улустуң үлегер домаа ышкаш, шынап-ла дыштаныкчыларының саны кончуг хөй болган. Ынчан республика найысылалының үлетпүр бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының чүс-чүс ажылдакчылары арыг агаарга селгүүстеп, хаактыг чуңгуулап, кончуг эки дыштанып алганнар. Дыштанып келген улус Кызылдың спортчуларының кышкы сезонунуң байырлыг ажыдыышкынын база улуг сонуургал-биле көргеннер.

Бо кышкы спортчу сезон база бир онзагай боор турар. Чүге дээрге 1980 чылдың февральда спорттуң кышкы хевирлеринге XIII Олимпий оюннары америк хоорай Лейк-Плэсидке болуп эртерин билир болгай бис. Аңаа бистиң чуртувустуң шилиндек командазының кежигүннери база киржип, спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге чемпион ат дээш туржурлар. Ынчангаш бо ажыттынып турар кышкы сезон чүгле олимпийжилерге эвес, а харын бүгү спортчуларга улуг байырлал боор турар.

Хоорайның спортчуларының кышкы сезонунуң байырлыг ажыдыышкынынга Кызыл хоорвүүскомунуң даргазының оралакчызы Е. Д. Удуракина хаакчыларга байыр чедирип, олимпийжи чылда, улуг спортчу чедиишкинниг болурун оларга күзээн. Ооң соонда маргылдааның тугун командаларның капитаннары көдүрген. Ук маргылдаага ниитизи-биле 200 ажыг хаакчылар киришкен.

Эң-не баштай хаак оруунче херээжен спортчулар үнген. Олар үш кижи киржикчилиг үш километрниң хаак оруунга маргышканнар. Эстафетаның бирги ээлчээнден-не эгелээш, бирги бөлүкке башкы училищезиниң сургуулдары өскелерден ылгалып эгелээннер. Эң-не баштай халып үнген Екатерина Чуруто эстафетазын эжи Людмила Бушмановага бир-ле дугаарында дамчыткан. Ол база кымга-даа аштырбайн Лариса Горбуновага эстафетазын шилчидерге Лариса эштериниң үлегерин ап, финишке бир дугаарында келгеш, командазын тиилелгеге чедирген. Кызылдың № 1 кодээ профессионал-техниктиг училищезиниң сургуулдары чемпионга каш-ла секунданы ойнаткаш, ийиги черже үнген.

Эр улус үш кижи киржикчилиг 5 километрниң эстафета чарыжынга маргышканнар. Маңаа шериг кезээниң командазы шупту, шаңналдыг черлерни ээлээн. Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының студентилери тиилекчи болган командаларга 15 секунданы ойнаткаш, маргылдаага багай эвес белеткенгенин көргүскен.

Эр, херээжен командаларның ниити түңнели-биле алырга эң шыырак бирги бөлүкке педагогика институдунуң студентилери тиилекчи болуп үнгеш, эрткен чылгы чемпион адын база катап бадыткап, шилчиир кубокту чаалап алган. Ийигизин эмчи училищезиниң, үшкүзүн автоорук техникумунуң сургуулдары ээлээннер.

Үлетпүр бүдүрүлге коллективтериниң аразынга № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылары бирги черже үнген. Хоорайның харылзаа белдириниң командазы—ийиги, № 1 кодээ профессионал-техниктиг училищениң башкылары—үшкү черлерни алганнар.

Болуп эрткен маргылдааны Кызыл хоорайның күш-культура болгаш спорт комитеди (даргазы М. Биче-оол) эки организастап эрттирген. Үш, беш километрлерниң хаак оруун ГТО нормаларын дужаарынга таарымчалыг кылдыр кылган. Ынчангаш маргылдаага киришкен 200 ажыг спортчунуң 17-и хаакка маңнаарынга ГТО-нуң нормазын дужаап алган.

Республика найысылалының кышкы сезонунуң ажыдыышкынынга эки түңнелдерни көргүскен хаакчылар декабрьның 15—16-да болур Тываның эң шыырак спортчуларының улуг маргылдаазынга киржир эргени чедип алган.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: херээжен хаакчыларның 3 километрже үнүп турары (солагай талазында); үш кижи киржикчилиг 5 километрниң эстафетазынга чемпионнаан Н. Чуруто, М. Перевозчиков, Л. Чуруто олар (оң талазында); бирги бөлүкке бирги черни ээлээн — педагогика институдунуң студентилери (үстүнде).

ОСНОВА ФИЗИЧЕСКОГО
СОВЕТСКОГО НАРОДА
ЛЫЖНАЯ БАЗА
РАБОТАЕТ

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 4-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—**«Үе».** Информастыг программа. 10.40 — Эртенги гимнастика. 11.05 — Мультфильмнер программазы: **«Чүү чүве каяа дөмейил», «Ох болгаш Ах походтап чорупкан», «Бичии кас болгаш улуг бөрү дугайында».** 11.35 — **«Чер сиринайнып турда».** Уран-чечен фильм. 12.50 — **«Сээн-биле бис, комсомол».** Фильм-концерт 13.10— **«Поэзия».** И. Уткин. 13.55—Медээлер. 14.00—16.00— Чапсар. 16.00— Медээлер. 16.20— **«Сээң күш-ажылың — сээң бедииң».** Кинопрограмма: **«Эрттирерин дилээйн», «Амыдыралдың бүгү өңнери». «Раиса Ахматова».** 17.15— **«Төрээн бойдус».** 17.45 —**«Төөгүнүң арыннары».** 25 мунчуларның шимчээшкининиң бежен чылынга.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — **«Сылдысчыгаш».** Дамчыдылга. 18.50 — Телемедээлер. 19.05 — **«Ажыктыг чорук болгаш шынар дээш».** Дамчыдылга. 19.35 — **«Кызыгаар чөпшээрел бээр».** Документалдыг фильм. 19.45 Телемедээлер. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — **«Уругларга шүлүктер».** 20.15— **Бөгүн делегейде.** 20.30 — **«Эртемниң чедиишкиннери».** 21.00 — Эфиопи аас чогаал ансамблиниң оюн көргүзүү. 21.25 — **«Камертон».** Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы. 22.30 — **«Үе».** Информастыг программа. 23.05 — 00.40 — Ираклий Андроников. Ленинград филармониязынга концерт. Чапсарда — **Бөгүн делегейде.** Информастыг программа.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.30 — Ф. Шуберт. Бешки симфония. ССРЭ-ниң Күрүнениң үлегерлиг симфония оркестри күүседир. Дирижёру — Грузин ССР-ниң улустуң артизи Д. Кахидзе. 19.00—**«Олимпийге баар ынанныштыгларның старты».** Спортчу гимнастика дугайында делегей чемпионады. 19.30— **«БАМ-ны тудуп турар бис».**

КЫЗЫЛДАН

20.00 — 21.05 — **«Кызыл дипломат».** Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы.

Республиканың хөгжүм-шии театры
Декабрь айының репертуары:

8 кежээ А. ЛАУРИНЧЮСКАС
ӨЖЭЭННИҢ ӨҢҮ.
(Тыва бөлүк ойнаар)
(Эгелээри 19 шакта).

9,30 хүндүс Е. ПЕРМЯК.
МӨҢГҮН ДУЮГ.
(Орус бөлүк ойнаар)
(Эгелээри 12 шакта).

9 кежээ А. ЧЕЧЕТИН, Е. МАМЫЙ
ЧЕГДИРГЕН ЫНАКШЫЛ.
(Эгелээри 19 шакта).
(Орус бөлүк ойнаар).

15, 16, 23, 30 кежээ А. ГЕЛЬМАН.
АДААНГА АТ САЛГАННАР БИС...
(Эгелээри 14 шакта).
(Орус бөлүк ойнаар).

22, 29 кежээ Н. ВОРОНОВ
ИСТЕЛГЕ.
(Тыва бөлүк ойнаар).
(Эгелээри 19 шакта).

КИНО

ДЕКАБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хлебтиң амданы» (3,4-кү фильмнер) 9.30, 14.30, 17.20, 20.10, **«Бардам Квака»** 12.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Демир чажыртыныгларыг кижи» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киночыынды» 9.20, **«Дириг амытаннар дугайында»** 10.40, 15.00, **«Хлебтиң амданы»** (1, 2-ги фильмнер) 17.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мээң өңнүүм акым Ваня» 15.00, **«Клеопатра»** 16.50, 20.00 шактарда.

Кызыл хоорайның амыдырал хандырылга комбинадынга доктаамал ажылдаары-биле фотокерамика цегинге оригиналдар чыыр талазы-биле агент, таныкылдар, илик цегинге аштакчы, фотолаборанттыларның өөреникчилери, парикмахерлерниң өөреникчилери херек.

Айтырыгны дараазында адресче чорудар: **Кызыл хоорай, Найырал кудумчузу, 59, Хоорайның амыдырал хандырылга комбинады.**

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16405. Чагыг 2891.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА
6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—04471.